

Iz neobjavljene korespondencije dr. Ive Pilara

Nastavljajući s objavljivanjem anotirane korespondencije Ive Pilara donosimo dvadeset i sedam pisama koja su nastala u razdoblju od 1908. do 1932. godine, odnosno u razdoblju njegova života u Tuzli i Zagrebu, ali i kraćeg boravka u Sarajevu tijekom Prvoga svjetskog rata. Većina se Pilarovih pisama čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici (NSK) u Zagrebu. Ovom izboru pridodana su još dva pisma, koja se također nalaze u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici i to u fondu časopisa *Nova Evropa*. Dva su pisma pohranjena u fondu Družbe Braće hrvatskog zmaja u Hrvatskom državnom arhivu (HDA) u Zagrebu. Jedno pismo (upućeno Mehmedu Spahi — br. XVIII) nalazi se u Arhivu Bošnjačkog instituta (ABI) u Sarajevu. Dva su pisma već ranije objavljena, ali bez pratećih bilježaka.¹ Jedno od pisama (upućeno Edhemu Mulabdiću, br. XXVI) objavljeno je u necjelovitom obliku i bez identifikacije primatelja.²

Premda ta pisma ne čine zaokruženu tematsku cjelinu, svako je važno za potpunije poznavanje raznih dionica Pilarove karijere koje su uslijed korjenitih promjena okolnosti i ambijenta u kojima je živio bile višeslojne, katkad i proturječne, tako da s pravom privlače pozornost istraživača. U nekim od ovdje objavljenih pisama pronaći ćemo nove i gdje gdje intrigantne pojedinosti koje upotpunjuju njegov profil rasnog intelektualca s raznovrsnim zanimanjima u javnome djelovanju i očitom potrebom da snagom istraživanja i promišljanja ponudi vlastita gledišta na probleme aktualne prvih triju desetljeća prošloga stoljeća. Politika, povijest, snalaženje u ratnim okolnostima i zanimanje za obiteljsko rodoslovlje i još mnogo drugih pojedinosti predmet su ove korespondencije.

Većinu pisama sastavio je i poslao sam Pilar, a ostala su pisma upućena njemu. Dio pisama, uglavnom ona starijeg datuma, napisan je rukom, a ostali pisacim strojem. Sva su kronološki poredana i opremljena bilješkama s osnovnim podacima o spomenutim osobama i različitim, manje poznatim pojmovima.

Ovaj rad nastao je u sklopu znanstveno-istraživačkog projekta »Ivo Pilar, teoretičar hrvatske modernizacije« (194-0190613-0651), odnosno unutar programa »Politika i moderni identiteti u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću« koji financijski podupire Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.

¹ Riječ je o pismima Svetozara Rittiga i nadbiskupa Josipa Stadlera (br. VIII i IX). Vidi: »Tri dokumenta iz siječnja 1915.«, Z. Grijak i Z. Matijević, prir., *Godišnjak Pilar. Prinosi za proučavanje života i djela dra Ive Pilara* (dalje: *GP*), Zagreb, 2/2002., sv. 2, 170-172.

² Do sada je bilo zabilježeno da je »Pilar pisao pblži nepoznatoj osobi Edhem-efendiji«. Riječ je o Edhemu Mulabdiću. Dio pisma objavljen je u: Božidar JANČIKOVIĆ, »Ivo Pilar u svjetlu nepoznatih dokumenata«, *GP*, 1/2001., sv. 1, 257-258. Pismo je sačuvano u rukopisu i u dva primjerka pisana pisacim strojem. U oba se nalaze Pilarovom rukom uneseni ispravci.

Osim toga, prevedeni su dijelovi napisani na njemačkom, talijanskom i latinskom jeziku.

Među korespondentima nalazimo niz poznatih osoba iz onodobne javnosti (Juraj Biankini, Vinko Kisić, Milan pl. Šufflay, Svetozar Rittig, Ante Liepopili, Gjur Szabo, Mehmed Spaho, Edhem Mulabdić, Milan Ćurčin, Franjo Dujmović i dr.), koje su svaka na svoj način i uz različite intenzitete bile u duljoj osobnoj vezi s Pilarom ili su iz drugih razloga s njime stupile u kontakt. Među korespondentima su i dvije osobe iz rodbinskog okruženja: stric Martin Pilar i punac Teodor Shek pl. Vugrovečki. Korespondenciju na njemačkom jeziku, koja najviše govori o Pilarovim odnosima s adresatima iz Austrije i Francuske, objavit ćemo u jednome od sljedećih brojeva časopisa *Pilar*, zajedno s nekim pismima iz prvog dijela razdoblja njegova života provedenog u Sarajevu.

Korespondenciju otvara Pilarovo pismo don Jurju Biankiniju, jednome od čelnih političara u Dalmaciji i zastupniku u Carevinskom vijeću u Beču. Pilar koristi prigodu da ga obavijesti o gledištima hrvatskih političara u Bosni i Hercegovini prema pitanju njezine aneksije Austro-Ugarskoj Monarhiji. Pilar posebice opisuje tri etničke zajednice organizirane prema konfesionalnom ključu te analizira agrarni problem, koji je povlačio za sobom preispitivanje socijalnih i gospodarskih odnosa. Prvom problemu pristupa iz perspektive hrvatskog političara koji se bori za Hrvate katolike, a u drugome izražava razumijevanje za muslimanska stajališta. Unatoč ideološkim razlikama među bosansko-hercegovačkim Hrvatima, najvidljivijima u jazu između Hrvatske narodne zajednice i Hrvatske katoličke udruge, Pilar je istaknuo jednoglasnu hrvatsku potporu aneksiji, koja je prema njemu omogućivala da se u budućnosti hrvatske zemlje okupe u jednu upravnu cjelinu. Prema njegovu mišljenju, državnoopravno priključenje Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj Monarhiji bilo je važno i zbog zaustavljanja srbijskog širenja na prekodrinske prostore, što je sagledavao i u širem kontekstu južnoslavenskog pitanja. Sljedeće pismo svjedoči o Pilarovu internom sukobu s vodstvom Hrvatske narodne zajednice. Spor je okončan njegovim istupom iz stranke i nastavkom samostalnoga političkog djelovanja. Riječ je o problemu koji do sada nije obrađivan, a važan je za razumijevanje razvoja hrvatske politike u Bosni i Hercegovini. Do sukoba je Pilar bio jedna od vodećih osoba Hrvatske narodne zajednice, poznat po sastavljanju njezinih pravila i beskompromisan zagovaratelj njezinih političkih stajališta u javnom sučeljavanju s vrhbosanskim nadbiskupom Stadlerom.

U pismu Petra Senjanovića analizira se važnost željezničkog povezivanja Dalmacije s Bosnom i Hercegovinom u sklopu austro-ugarske prometne politike i dualističkog sustava vlasti te ukazuje na marginalizaciju hrvatskih interesa. Pismo se može čitati i u kontekstu Pilarova bavljenja geopolitičkim temama, u kojemu je pronicljivo uočavao važnost prometnog povezivanja za nacionalno gospodarstvo i njegovo daljnje umreženje na međunarodnoj razini. Peto pismo odnosi se na kontakte s dalmatinskim novinarom Vinkom Kisićem, u kojem nala-

zimo do sada nepoznatu razmjenu mišljenja o političkim odnosima u Bosni i Hercegovini. Navedena pisma upućuju na Pilarovu tadašnju usmjerenost prema Dalmaciji, ali i na veliku dozu kritike upućene političarima iz banske Hrvatske, a napose onima koji su Bosnu i Hercegovinu prepuštali srpskoj politici kao perjanici jugoslavenskog pokreta.³ On uzima u obzir različite gospodarske i socijalne teme koje su određivale sadržaj tadašnjih rasprava. Uočava sve slabosti dualističkog mehanizma vlasti, koji zbog neprilagođenosti visoke ekonomske politike i zemljopisnih okolnosti perifernih dijelova Monarhije nije bio poticajan za ostvarenje hrvatskih interesa. Pilar se nije zadovoljavao promatranjem suvremene povijesti nacionalnih ideologija i ispitivanjem međustranačkih odnosa, nego je mnogo više pozornosti posvetio konkretnim podacima s područja prava, demografije i međunarodnih odnosa, koji su mu omogućili iznošenje relevantnih ocjena o aktualnim kretanjima. Odnos prema službenoj prometnoj politici pokazuje da se Pilara ne može promatrati kao pukog »slugu« Beča, kako je to još uvijek zamjetno u dijelu historiografije, jer ga kritika pojedinih postupaka Beča pokazuje kao političara koji je bio svjestan dobrih i loših strana tadašnjeg režima, kao i pozadine brojnih interesa koji su se prepletali unutar Dvojne Monarhije.

U ostavštini Ive Pilara, kao i drugim objavljenim pismima, nije se pojavljivao nadimak »Dege«. Prema sadržaju pisma i poznavanju Pilarova životopisa, nadimak je najviše navodio na Milivoja Dežmana, s kojim je od mladosti bio blisko povezan. Dežman je odgovarao tipičnom *opinion-makeru* koji je preko članaka u *Obzoru* imao udjela u stvaranju javnog mnijenja tadašnje Hrvatske. Dežman će tijekom Prvoga svjetskog rata pod pseudonomom Ivanov napisati brošuru *Južnoslavensko pitanje* — još jedna dodirna točka s Pilarom — koja svjedoči o njihovim različitim pogledima na rješavanje političkih problema u kontekstu razmrsavanja nacionalnog pitanja. Dežman ipak neće prešutjeti Pilarova stajališta čime je pokazao odanost kodeksu ponašanja ozbiljnog novinarstva.

Pisma iz razdoblja neposredno uoči Prvoga svjetskog rata i njegova trajanja različitog su sadržaja. U jednome se iznose tipični problemi vezani uz ratno ozračje koji se odnose na intervencije za pojedince — primjer muslimanskog mladića i pisara u odvjedničkom uredu za kojega se traži oslobođenje od vojne službe (pismo br. VI) ili molba jednog Tuzlaka da mu se pomogne dobiti viši položaj u vojnoj službi (pismo br. X) pri čemu taj Pilarov korespondent jedini do sada u sačuvanim pismima izražava protužidovsko raspoloženje zbog udjela Židova u činovničkoj službi u vojsci. Na to se nadovezuje Pilarova molba Milanu Ogrizoviću (pismo br. XII) da mu se boravak u Beogradu prigodom službenog puta učini lagodnijim rezervacijom odgovarajućeg smještaja.

³ Prema Ekmečiću politika Hrvatsko-srpske koalicije je »pretpostavljala da su Bosna i Hercegovina u osnovi srpske zemlje i da je zadatak srpske vlade da rešava o njihovom oslobođenju u skladu sa međunarodnim okolnostima«. Usp. Milorad EKMEČIĆ, *Radovi iz istorije Bosne i Hercegovine XIX veka*, Beograd, 1997., 393. Teško je složiti se s takvom ocjenom s obzirom na sastav Koalicije, u kojoj je nesporno među brojnim hrvatskim članovima prevladavao osjećaj potrebe za kompromisima na načelima narodnog jedinstva, ali ne i za potporom srbijanskoj ekspanziji.

Jedno od pisama govori o Pilarovoj potrazi za vlastitom genealogijom i upoznavanjem obiteljskih korijena.

Među pismima se nalazi i jedno za koje trenutačno nije moguće utvrditi autora. Nije naime poznato tko se krije iza imena Karlek (Karlo, Dragutin?). Sadržaj pisma govori o autorovu odličnom poznavanju srednjovjekovne povijesti. U to je vrijeme djelovao povjesničar Karlo Horvat, profesor pomoćnih povijesnih znanosti na Sveučilištu u Zagrebu. U obzir bi valjalo uzeti i imena Karla Häuslera i Dragutina Prohaske. Prvi je bio poznat pjesnik, koji je 1911. diplomirao povijest u Beču, a drugi je, poput Pilara, pripadao pokretu moderne.⁴ Jedno od pisama poslao je Pilaru 1917. poznati sveučilišni profesor povijesti Milan pl. Šufflay, s kojim će ostati i dalje u kontaktu, kako iz ljubavi prema temama iz starije povijesti, napose iz riznice srednjovjekovne Bosne, tako i zbog nekih političkih pogleda. Obojica su do kraja Prvoga svjetskog rata podupirali opstanak Dvojne Monarhije. Stoga i nije čudno što jugoslavenske vlasti nisu poslije »prvomajskog akta« propustile represivno djelovati protiv dojučerašnjih protivnika. (Poznat je sudski proces koji je pokrenulo kraljevsko državno odvjetništvo 1921. protiv Šufflaya i drugova, među kojima je bio i Pilar.)⁵ Od ostalih ratnih pisama posebice je vrijedno ono od 26. studenoga 1917. iz kojega se vidi da Pilar, unatoč »vojničkom položaju«, nije mislio stajati prekrivenih ruku u prijelomnom času određivanja hrvatskoga političkog puta. U pismu piše o radu radi stvaranja »vlastite« političke organizacije bez koje, očito, nije mogao provoditi korake za ostvarenje svojih ciljeva. Iz istoga pisma postaje razvidno i da je autor članaka koje je objavio sa skrivenim identitetom (*Spectator Bosnensis*) u zagrebačkom tisku — pravaško-frankovačkom dnevniku *Hrvatska*.⁶ Njima je obavijestio hrvatsku javnost o dinamici novih kretanja u Bosni i Hercegovini te se bezuvjetno suprotstavio politici deklaracijskog pokreta (»Svibanjska deklaracija«) koji je iznutra potkopavao temelje Austro-Ugarske Monarhije. Smatrao je da jugoslavensko državotvorstvo na razvalinama crno-žute Monarhije vodi zadovoljavanju aspiracija susjednih zemalja, tj. uspostavi regionalnog poretka koji će dugo biti izvor nestabilnosti.

Ostala pisma potječu iz razdoblja između dvaju svjetskih ratova, kad su načela političkog života poprimila drugačije sadržaje. Politička oštrica, ponajviše zbog pripadnosti »porazenim« snagama, više nije bila snažno istaknuta. Prevladava Pilarovo zanimanje za teme utjecaja vjerskog dualizma, Crkvu bosansku,

⁴ Zanimljiv podatak vezan uz Prohasku jest njegova prijateljska veza s češkim profesorom Janom Peiskerom, čiji je tekst »Koje su vjere bili stari Sloveni prije krštenja?« Pilar preveo na hrvatski. Vidi: *Pilar*, Zagreb, 2/2007., br. 3 (1), 64-89, ovdje 89.

⁵ Usp. Bosiljka JANJATOVIĆ, »Ivo Pilar: Tri dokumenta u vezi sa suđenjem g. 1921.« i »Ivo Pilar: Historijat moje veleizdajničke parnice u g. 1921.—22.«, prir. Z. Matijević, *GP*, 2/2002., sv. 2, 203-209, 211-215.

⁶ Vidi: »Politika u Bosni«, *Hrvatska*, Zagreb, 1917., br. 1845 (2. listopada), br. 1846 (3. listopada), br. 1847 (4. listopada), br. 1848. (5. listopada) i br. 1849 (6. listopada). Svi su članci objavljeni na prvoj stranici dnevnika, a posvećeni su analizi djelovanja glavnih političara u Bosni i Hercegovini: J. Sunarića, D. Dimovića, I. Pilara, J. Vancaša, Š. Arnautovića i S. Bašagića.

bogumilstvo i kulturnu povijest (dopisivanje s V. Ćurčićem, M. Ćurčinom i G. Szabom). U pismu upućenom Emiliju Laszowskom (pismo br. XX), velikom meštru Družbe Braće hrvatskog zmaja, Pilar se prigodom zamajenja (ulaska u Družbu) predstavlja kao »skromni pobornik na njivi hrvatske historije«. Istraživanje nacionalne prošlosti služilo je Pilaru i za tumačenje recentnih političkih događaja. Kao član Družbe Pilar je održao dva predavanja: »Znanstvena osnova savremenog vegetarijanstva« i »Važnost geopolitike«.⁷

Većina Pilarovih tema uvijek se iznova vraća u Bosnu i Hercegovinu. Potičući raspravu o njezinoj prošlosti, Pilar gotovo neminovno govori i o njezinoj suvremenosti. Upada u oči da 1927., istodobno kada izlaže svoje teze o bogumilstvu i pobija tvrdnje Stjepana Zagorca, nekadašnjeg zastupnika u hrvatskom Saboru i jedne od perjanica reformnoga pokreta nižega katoličkog svećenstva i ing. Mustafe Čelića (povezan s Hrvatskom seljačkom strankom) o nepostojanju veza između bogumila i Crkve bosanske, zagrebački *Obzor* intenzivno piše o bosansko-hercegovačkim povijesnim temama (npr. o porijeklu muslimana, o tezama Vase Glušca o Crkvi bosanskoj, o knjizi N. Z. Bjelovučića o bogumilskoj vjeri te o dolasku franjevaca u Bosnu), ali isto tako o nužnosti provedbe oblasnih izbora. Pilarovo pismo upućeno Mehmedu Spahi govori o financijskim promišljanjima i pokušaju razvijanja poslovnih veza radi boljeg povezivanja novčarskih ustanova u Zagrebu i Sarajevu. Pismo poslano Edhemu Mulabdiću u vrijeme šestosiječanjske diktature baca jako svjetlo na Pilarove originalne poglede o Bosni i Hercegovini koji nude troetapni izlaz iz zatečenog stanja. U slučaju Mulabdića potvrđuju se Pilarovi dobri odnosi s dijelom muslimanske elite do 1918. godine, koje je namjeravao održavati i u kasnijem razdoblju.

No, ni u međuraju ne iščezava posve podsjećanje na austro-ugarsko razdoblje koje je ostalo zabilježeno kao »zlatno doba« Pilarova djelovanja. Iz pisma Franje Dujmovića vidljiv je interes dijela međunarodne intelektualne javnosti za južnoslavensko pitanje analizirano u djelu *Die Südslawische Frage*, koje je, velikim dijelom zbog stajališta zagovornika ostvarenja hrvatskog državnog i nacionalnog prava i načina provedbe unitarističko-centralističke politike službenog Beograda, i dalje bilo otvoreno. Na taj su način samo ojačala stara Pilarova gledišta o geopolitičkim odrednicama koje su nadživjele slom Monarhije i dalje znatno utjecale na gibanja u jugoistočnoj i srednjoj Europi.

Zahvaljujem uredniku časopisa *Pilar* dr. sc. Zlatku Matijeviću koji mi je kolegijalno dao na korištenje preslike većeg broja ovdje objavljenih pisama. Također zahvaljujem g. Božidaru Jančkoviću, bez čije pomne brige za pisanu ostavštinu Ive Pilara ne bismo danas imali vrijednu osobnu dokumentaciju koja na neizra-

⁷ Hrvatski državni arhiv, fond Braće hrvatskog zmaja, 635, dossier Ive Pilara. U sačuvanim se papirima čuvaju dva zmajska imena: na omotu spisa zapisano je »zmaj Tuzlanski«, a u jednome dopisu »zmaj Solski« (Soli je stari hrvatski naziv za Tuzlu.) O Pilarovu odnosu prema vegetarijanstvu vidi: Krešimir BELOŠEVIĆ, »Dr. Ivo Pilar — prvi predsjednik Vegetarskog društva (Početci organiziranog vegetarijanskog pokreta u Hrvatskoj)«, *Pilar*, 1/2006., br. 1 (1), 109-116.

van način svjedoči o suradnji jednoga dijela hrvatske intelektualne elite. Posebnu zahvalnost dugujem kolegama iz uredništva časopisa Tomislavu Jonjiću i dr. sc. Zlatku Hasanbegoviću na nesebičnoj pomoći u odgonetavanju pojedinih zakućastih pitanja iz vremena i prostora Pilarova djelovanja.

• *Stjepan Matković*

I.

[Dolnja Tuzla, rujan 1908.]¹

Visokocijenjeni i velečastni gospodine!²

U posjedu sam Vašeg visoko cijenjenoga pisma od 18. pr. mjes. i zahvaljujem Vam na povjerenju, da ste se u tako važnom pitanju baš na mene obratili.

Vaše cijenjeno pismo primio sam dan prije odlaska na jedno oduže poslovno putovanje. Tako nijesam prispio da odmah na Vaše visoko cijenjeno pismo odgovorim; i molim Vas, da mi zakašnjenje dobrohotno ispričati izvolite.—

U smislu Vaše želje slobodan sam Vam izložiti naše stanovište u nekim aktuelnim bosanskim pitanjima. Pošto sam u stalnom kontaktu sa našim prvacima mislim da smijem ustvrditi, da navedene misli i uvjerenja, nisu samo moja svojina nego svojina svih nas Hrvata u Bosni i Hercegovini.—

I. U prvom redu stoji danas pitanje aneksije.

Mi svi Hrvati u Bosni i Hercegovini jesmo listom za aneksiju; za aneksiju što prije i ma u kojoj formi.³

Mi smo najme uvjereni, da je Bosna za hrvatstvo izgubljena, ako dodje iz ruku austro ugarske monarhije.— Ako se to zbije, ona će neizbježno doći u srpske ruke. Dodje li B. i H. pod kraljevinu Srbiju, tad za sto godina u Bosni neće biti niti jednoga muslimana i niti jednoga katolika. To slijedi nužno i neizbježno iz nepojmljive vjersko-narodne netolerancije bosanskih Srba. I tamo je onda sudbina hrvatskoga naroda konačno zapečaćena. Već površni pogled na hrvatske zemlje uči, da je uski trak Slavonije Hrvatske i Dalmacije samo ljupina a Bosna i Hercegovina jezgra našeg narodnog tijela. Tko ima ove dvije posljednje, dominirati će svima hrvatskim zemljama.—

Zato su se Srbi bacili svom snagom na osvojenje B. i H. Diviti se valja oštro umnosti, kojom su oni shvatili situaciju, i diviti se valja zaslepljenosti naših prekosavskih političara, koji ne shvaćaju da su im Srbi u Banovini dali svoju pomoć samo uz cijenu, da im oni puste u Bosni slobodne ruke. Kad Srbi imadu B. i H., Banovina je onako njihova!

Mi doduše znamo, da pod današnjim prilikama ne imamo očekivati, da bi se B. i H. aneksijom priklopila Hrvatskoj i Slavoniji.—

Mi znamo jako dobro, da dok u Banovini vlada koalicija, koja se je najprije s Magjarima zavadila na nož, a onda se Beču zamjerila svojim neopreznim eksponiranjem za teško kompromittovane Srbe, da dotle nemožemo očekivati da bi se Bosna Hrvatima povjerila. Nu to nije naša krivnja, nego krivnja onih političa-

¹ Na poštanskoj predatnici prilijepljenoj uz koncept pisma stoji datum »11. IX. 1908.«.

² Don Juraj Biankini (1847.—1928.) bio je glavni urednik *Narodnog lista* u Zadru (1871.—1919.). Bio je zastupnik u pokrajinskom dalmatinskom Saboru i Carevinskom vijeću u Beču (1892.—1918.), a u vrijeme dopisivanja s Pilarom prvak je Hrvatske stranke nastale spajanjem dijela dalmatinskih pravaša i narodnjaka.

³ Dekret o aneksiji Bosne i Hercegovine donesen je 6. listopada 1908. godine.

ra, koji su zaboravili da u svojim političkim proračunima imaju dužnosti računati i sa bos. Hrvatima. Nu pošto su nas gorka i pregorka iskustva zadnjih pet godina uvjerila da je aneksija prijeka nužda, to ne možemo čekati dok se prekosavske prilike saniraju, nego moramo za aneksijom težiti i na pogibelj, da iz B. i H. postane kakav »Reichslande«.

Kad B. i H. budu sigurno u sklopu monarhije ovisiti će samo o našoj spretnosti hoćemo li ju dobiti ili ne. U Beču je posve sazrelo uvjerenje, da treba jugoslavensko pitanje urediti. Ovisi samo o nama, dali će to uredjenje biti s nama ili bez nas.

Polazeći s ovoga stanovišta mi bismo molili Vas i ostalu gospodu, da aneksiju sa svima silama podupirete, ili ako Vam to političke obveze na druge strane onemogućuju, da se makar indiferentno držite, te aneksiju ne pobijate.

II. Srpsko pitanje.

Nama ne pada na pamet jurare in verba domini Nastić,⁴ jer znamo da je on šarena ptica. No i bez Nastića mi smo se morali neoborivo uvjeriti, da u Bosni postoji izvrsno organizovana i iz Beograda novcem i savjetom podupirana akcija, koja imade za cilj da se B. i H. istrigne od monarhije i dovede u naručaj srpstva.—

To je moje najdublje uvjerenje i ja vam to zajamčujem svojom poštenom riječi.

Ja sam »slavosrpski« potomak, otac mi je bio obzoraš, djed mi je bio obzoraš, a ja sam došao u Bosnu kao apostol hrvatsko-srpske sloge.

Nije Bosna proti Srbima jer je Frankovačka, nego je Frankovačka, jer je sloga s njima nemoguća, i jer se moramo protiv njih boriti!

Da predusretne nedorazum, moram primijetiti, da ja nisam frankovac; dapače ni pravaš, nego stojim izvan stranaka.

Srbi znadu, da smo mi kao politički narod sa historičkom tradicijom glavna zapreka njihovim aspiracijama na B. i H. I zato nas progone upravo nepojmljivom mržnjom.—

T. z. antikuferništvo nije se obraćalo toliko proti tudjinaca, Nijemaca Madjara etc. Sa ovima Srbi, kad im ide u račun, znadu biti izvrstni prijatelji, kao n. p. sa Pittnerom,⁵ etc. etc. Antikuferništvo je upereno u prvom redu proti Hrvata.—

Interessantno je, kako socijalna demokracija, koja je ovdje sasvim u njihovim rukama, upravo nečuveno progoni hrvatske radnike. Svaki hrvatski radnik je boykotovan, i crveni neće s njima da rade, tako da hrvatski radnici moraju bje-

⁴ Đorđe Nastić (1884.—1919.) radio je nakon povratka sa studija germanistike i slavistike u Beču kao publicist u Sarajevu. Neposredno prije Veleizdajničkog procesa (1908./9.) objavio je pamflet *Finale* (Budimpešta, 1908.) u kojem je optužio Srbiju i Crnu Goru za protumonarhijsku agitaciju. Objavio je i pamflet *Jezuite u Bosni* (Beograd, 1906.).

⁵ Austrijski Nijemac barun Karl Pitner bio je odjelni predstojnik za unutarnja pitanja u zemaljskoj vladi Bosne i Hercegovine.

žati iz Bosne. Upravo danas je bio kod mene jedan Hrvat iz Livna, koji mi se je silno tužio u tom smjeru.—

Mi bismo dakle molili: u bosanskim stvarima ne podupirati Srbe, ne ekspozirati se za njih, nego da lijepo pustite, da sami kušaju kašu, koju su si ukuhali.

III. Pitanje Ustava u Bosni.

Ustav je u Bosni neizbježiv. Čim ga je uvela Turska neće moći zaustaviti ni austrijska uprava u Bosni.⁶ Usprkos ovoga stanovišta, koje jednodušno dijelimo svi Hrvati u Bosni ne smijemo ni časak zaboraviti, da konstitucionalizam za nas krije velike pogibli. Bosanskim parlamentom vladati će confessionalizam. Mi Hrvati katolici smo najmanja confessionalna grupa i zato će se mnogo toga lomiti baš o našim ledjima.—

Briga za naše samoodržanje diktira nam dakle sljedeće kautele:

1) Prije uvedenja parlamentarizma mora se riješiti državno pravni položaj Bosne.

2) Parlamentarne forme moraju se provoditi succesivno i ne u preširokom obujmu. Bošnjaci svih konfessija vrlo su intelligentni. S te strane brzo će se uživjeti u nove forme. Nu fali im kulturna, i što je glavno moralna podloga i parlamentarizam voditi će skoro do nepodobština zloporaba, koje bi mogle za cijeli narod kobne postati.—

Mi smo njeko vrijeme bili proti uvedenja ustavnih formi, jer nismo imali narod u ruci, te smo osjećali, da ćemo proti izvrstno organizovanim Srbima biti u nepovoljnoj situaciji, dapače, da će oni znati dio katoličkog naroda prevesti u svoj tabor. Danas se, hvala Bogu, nakon polugodišnjeg djelovanja Hrvatske narodne zajednice toga više ne trebamo bojati.—

Mi smatramo ustavni život kao neizbježivu fazu razvitka u B. i H., koji s mirom i prilično spremni očekujemo, ali ne imamo nikakvog praktičnog razloga za nj se ešofirati ili ga forsirati.—

Molili bismo, da se i naši prijatelji u delegacijama toga drže.

IV. Agrarno pitanje.

Ovo pitanje iznašli su i forcirali Srbi, jer od njegovoga rješenja očekuju znatno povišenje svoje politične snage.

Od po prilici 100.000 kmetskih kuća u Bosni jesu rišćani 80%; katolici 18% a muslimani 2%. Oni dakle imaju najveći interes na odkupu kmetskoga zemljišta. Ne samo da bi velika većina rišćanskih kmetova razmjerno jeftino dobila zemlju, (na koju su se oni prilično kasno naselili), nego bi se naglim i nasilnim rješavanjem toga pitanja sudbina Bosne rješila u srpskom smislu. Begovi nebi znali držati gotovinu, koju bi dobili kao otkupninu (kako nisu znali ni naši domini terestres g. 1848) već usljed svoga nesretnoga hanefitskoga nasljednog prava, nego bi najveći dio tih novaca došao u srpske ruke, koji su mehاندžije, trgovci i nov-

⁶ U Turskoj je ustavno stanje obnovljeno 3. srpnja 1908. godine.

čari. Na štetu Muslimana, koje imamo pravo smatrati Hrvatima i koji su naši prirodni saveznici, ojačali bi se Srbi. To naravski ne smijemo dozvoliti.—

Mi smo, osobito na temelju izvrstnih radova Safvet-bega Bašagića⁷ znatno modificirali shvaćanje agrarnih pitanja u B. i H.

Kmeti (kmet je neispravno ime, jer je importirano sa okupacijom, staro je ime čifčija ili mustedžir) odnošaj je opće privatnopravne a nipošto javnopravne naravi. Ovaj odnošaj nema nikakvog saveza sa onim kmetstvom koje je kod nas postojalo.— Feudalni posjednici davali su svoje zemlje zakupnicima uz danak u prirodi i zakup. Još po Seferskoj naredbi (1872) ovaj odnošaj nije bio de iure nasljedan, nego se je vazda kod smrti kućnoga domaćina morao ponavljati. Samo de facto postao je ovaj odnošaj u ograničenom obujmu nasljedan.—

Kmet — pravno čifčija nije glebae adskriptus,⁸ nego je slobodan svaki čas svoj odnošaj razriješiti, te naprema agi stoji kao slobodan composcendi.—

Mi dakle vrh iz teoretskih ter iz praktičkih prilika nemamo interesa dirati u to pitanje, ili pogotovo forsirati njeko »rješenje« toga pitanja.—

Ovo pitanje, jer ne odgovara više današnjim prilikama, rješava se samo. U godini 1885 bilo je u B. i H. 37% slobodnih seljaka, a 63% kmetova. Godine 1895. 50% jednih a 50% drugih.— Danas će sigurno biti već i 60% slobodnih, a 40% kmetova. Iz ovoga se dakle jasno vidi, da ovo pitanje ima tendenciju da se samo riješi.—

Mi dakle puštamo ovo pitanje na stranu, i ograničujemo se na to, da smo se grozničavo dali na otkupljivanje naših kmetova. Ja s[á]m sam od aprila do danas proveo otkup 105 katoličkih kmetovskih kuća.—

Ovo bi bila najeklatantnija općenita pitanja osvjetljena sa našeg stanovišta.— Specijalna pitanja koja bi u interessu nas bos. Hrvata trebalo (riješiti:?)

V. Školsko pitanje.

Osnovnih škola trebamo. Drž. osnov. škola imamo samo oko 350 u Bosni (Hrvatska i Slavonija oko 1.300). Osobito su zapušteni katolički krajevi, Travničko okružje i tuzlanski kotar. Jedna interpelacija u tom smjeru dobro bi nam došla.

VII.⁹ Pitanje otkupa duhana.

Duhan donosi bosanskoj vladi godišnje oko 9-10 milijuna K. Od toga duhana producira 80% naš katolički seljak. Vlada plaća škandalozne cijene. Za kilu 40-

⁷ Safvet-beg Bašagić (1870.—1934.), student orijentalistike i povijesti u Beču. Po povratku u Bosnu sudjelovao u pokretanju književnog časopisa *Behar* i Muslimanskog kulturnog društva Gajret. Napisao je *Kratku uputu u prošlost Bosne i Hercegovine* (1900.), a kasnije je predsjedao i bosansko-hercegovačkim Saborom. U nacionalnom pogledu se smatrao Hrvatom. O agrarnom pitanju i jednom pismu kao podlozi odnosa između Pilara i Bašagića vidi: Husnija KAMBEROVIĆ, *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1918. godine*, Zagreb, 2003., 110. Također vidi: Philippe GELEZ, *Safvet-beg Bašagić (1870—1934) — Aux racines intellectuelles de la pensée nationale chez les Musulmans de Bosnie-Herzégovine*, Athènes, 2010.

⁸ glebae adskriptus (lat.) = koji pripada grudi, tj. kmet

⁹ U izvorniku, vjerojatno omaškom, nije naveden ispravan redoslijed točaka.

50 novč. Dočim si za isti kvalitet dobivaju sadioci u Dalmaciji od 90 novč. (do?) 1 fl 20 novč. Naš Hercegovac katolik prisiljen je saditi duhan, jer mu na zemlji ništa drugo ne uspjeva. To izrabluje vlada i daje takove cijene da kad se sve izračuna dobiva seljak za nadnicu kod duhana 12-18 Kr. na dan.

Bilo bi dobro kada bi se u tom smjeru poduzela kakova neposredna akcija, kod ovogodišnjih interpelacija. Ako biste željeli, bio bih spreman i dalji opšir-niji materijal skupiti.—

VIII.

U zapadnoj Bosni i Hercegovini silna je gospodarstvena depresija. Ja sam u prošlom mjesecu onuda putovao, i s[á]m sam se o tome uvjerio. Narod očekuje gradnju pruge Bugojno-Aržano kao ozebao sunca. Bilo bi od velike važnosti za naš narod kada bi se u tom smjeru što podnjelo.

IX.

Danas mi Hrvati, a i cijela Monarhija aspiriramo na priključenje B. i H. U B. i H. živi pol milijuna Muslimana, izoliranih i zapuštenih te usljed toga i vrlo osjetljivih u svojim vjerskim pitanjima. Prvi temelj njihovom umirenju bio bi da se u Austriji Islam uvrsti među zakonom priznate vjerozakone. To jest u opće neizbježiva konzekvencija aneksije. Trebalo bi dakle u parlamentu i delegacijama pripravljati terrena zato. Usrdno Vas molim, da tome Vašu pozornost posvetite.—

Ako Vama osobno uloga inicijatora u tom konvenirala nebi, molim Vas, da makar budete dobri preuzeti ulogu posrednika, i da mi nadjete shodnu osobu, koja bi rado ovu zadaću preuzela. Ako biste u kojem od navedenih, ili izvan mojih razlaganja tičućeg pitanja trebali detaljne upute, izvolite se samo na mene obratiti, ja ću biti sretan, da Vam mogu što više materijala skupiti.—

Podjedno se obraćam na njeke moje istomišljenike sa molbom da Vam sa svoje strane materijale pošlju.—

Molim Vas, da moja skromna razlaganja dobrohotno primite, ostajem uz izraz osobitog veleštovanja

odani štovatelj

Dr. Ivo Pilar

[NSK, R 7983, B-a 1 Pilar, dr. Ivo; (rukopisna ostavština), akvizicija 2010.]

II.

Velecijenjeni gospodine uredniče!

U zadnjem broju Zajednice¹⁰ opažam, da je u izvještaju o audienciji Hrvata kod Njegovog Veličanstva moje ime sasvim ispušteno. Držim, da to nije slučaj, nego da u tom leži neka namjera.

¹⁰ *Hrvatska zajednica* — glasilo Hrvatske narodne zajednice, u vlasništvu Jozice Sunarića, izlazilo je u Sarajevu (1909.—1914.).

Velecijenjeni gospodine uredniče !

U zadnjem broju Zajednice opažam, da je u izvještaju o audienciji Hrvata kod Njegovog Veličanstva moje ime sasvim ispušteno. Držim, da to nije slučaj, nego da u tom leži neka namjera.

Ovakav postupak vrlo me čudi od lista, za koje sam ja velikih materijalnih, i kao suradnik moralnih žrtava doprinesao. Polazeći stoga gledišta, nisam u stanju da ovakav postupak mirno primim, bez obzira na to, koji su motivi redakciju kod toga postupka vodili.

Zato Vas uljudno molim, da u narednom broju izvolite propust na shodan način popraviti.

Meni bi bilo vrlo žao, kad to ne bi uslijedilo, te kad bi protiv lista, kome sam jedan od utemeljitelja, morao shodnom prilikom doličnu zadovoljštinu sam si uzeti.

Ovakav postupak vrlo me čudi od lista, za koje sam ja velikih materijalnih, i kao suradnik moralnih žrtava doprinesao. Polazeći stoga gledišta, nisam u stanju da ovakav postupak mirno primim, bez obzira na to, koji su motivi redakciju kod toga postupka vodili.

Zato Vas uljudno molim, da u narednom broju izvolite propust na shodan način popraviti.

Meni bi bilo vrlo žao, kad to ne bi uslijedilo, te kad bi protiv lista, kome sam jedan od utemeljitelja, morao shodnom prilikom doličnu zadovoljštinu sam si uzeti.

S veleštovanjem:

[Dr. Ivo Pilar]

Tuzla, dne 4. juna 1910.

[NSK, R 7983, B-a, 15, Pilar, dr. Ivo; (rukopisna ostavština), akvizicija 2010.]

III.

INGR. P. SENJANOVIĆ¹¹
SPLIT (DALMACIJA).

Split, 1. maja 1912

Dragi doktore!

Primio sam Vašu dopisnicu — opomenu, oprostite mi, ali moje je zakašnjenje uzlijedilo uslijed promjene položaja u pitanju naše sveze sa Bosnom.

¹¹ Riječ je o Petru Senjanoviću (1876.—1955.), autoru studije *Nove dalmatinske željeznice i splitska luka*, Zagreb, 1919.

INGR. P. SENJANOVIĆ
SPLIT (DALMACIJA).

Split 1. maja 1912

Dragi doktore!

Primio sam Vašu dopisnicu — opomenu, oprostite mi, ali moje je zakašnjenje uzlijedilo uslijed promjene položaja u pitanju naše sveze sa Bosnom.

Kad sam s Vami govorio nijesmo znali za stanovište Austrijske vlade prema željeznici Bugojno-Aržano (kani li naime Austrija to graditi), a za prugu mislilo se je, da se baš iz Beča zagovara pruga iz Bugojna preko Prozora na Aržano, kad je već odlučeno da Austrija ili Monarhija gradi prugu Bugojno-Prozor-Rama.

Ali par dana iza Vašeg boravka u Splitu stigao je sasvim inkognito ministar željeznica Forster¹² sa jednim Sektionschefom, otišli su preko Kupresa u Bugojno, pak su se preko Metkovića povratili u Split. Našao sam sgode da govorim sa ministrom i u velike me začudilo doznati da je on — dakle austrijska vlada — »à tout prise«¹³ za staru varijantu preko Kupresa a po svoj prilici da ostave i zubastu željeznicu kako je pred 20 godina uz Kupres bila projektirana. Razumio sam po tome da se austrijska vlada interesira u velike i za prugu na bosanskom zemljištu i to još za jednu stanovitu prugu, da ju misli dakle po svoj prilici na vlastite troškove graditi.

Gospoda su za tu staru varijantu navadjala razne razloge, žestoko je branec proti varijanti preko Prozora. Na mene je ali sve to učinilo slijedeći dojam. Austrijska vlada mora da se je u pitanju sporazumjela sa ugarskom, koja je na koncu privolila da se gradi sveza sa Splitom ali mora da je kao uvjet postavila ne preko Prozora, gdje bi Split bio spojen ne samo sa Bugojnom već i sa Sarajevom i Posavinom eventualno kašnje i sa Balkanom, već preko Kupresa, jer se time Split odalečuje od istočne Bosne, koja mora — po tom ugovoru — da ostane rezervirana i na dalje Magjarima, dotično luci u Kleku. Ovakva sveza osje-

Kad sam s Vami govorio nijesmo znali za stanovište Austrijske vlade prema željeznici Bugojno-Aržano (kani li naime Austrija to graditi), a za prugu mislilo se je, da se baš iz Beča zagovara pruga iz Bugojna preko Prozora na Aržano, kad je već odlučeno da Austrija ili Monarhija gradi prugu Bugojno-Prozor-Rama.

Ali par dana iza Vašeg boravka u Splitu stigao je sasvim inkognito ministar željeznica Forster¹² sa jednim Sektionschefom, otišli su preko Kupresa u Bugojno, pak su se preko Metkovića povratili u Split. Našao sam sgode da govorim sa ministrom i u velike me začudilo doznati da je on — dakle austrijska vlada — »à tout prise«¹³ za staru varijantu preko Kupresa a po svoj prilici da ostave i zubastu željeznicu kako je pred 20 godina uz Kupres bila projektirana. Razumio sam po tome da se austrijska vlada interesira u velike i za prugu na bosanskom zemljištu i to još za jednu stanovitu prugu, da ju misli dakle po svoj prilici na vlastite troškove graditi.

Gospoda su za tu staru varijantu navadjala razne razloge, žestoko je branec proti varijanti preko Prozora. Na mene je ali sve to učinilo slijedeći dojam. Austrijska vlada mora da se je u pitanju sporazumjela sa ugarskom, koja je na koncu privolila da se gradi sveza sa Splitom ali mora da je kao uvjet postavila ne preko Prozora, gdje bi Split bio spojen ne samo sa Bugojnom već i sa Sarajevom i Posavinom eventualno kašnje i sa Balkanom, već preko Kupresa, jer se time Split odalečuje od istočne Bosne, koja mora — po tom ugovoru — da ostane rezervirana i na dalje Magjarima, dotično luci u Kleku. Ovakva sveza osje-

¹² Zdenko Johann Emanuel Ernst Freiherr von Forster zu Philippsberg (Prag, 9. lipnja 1860. — Beč, 15. siječnja 1922.)

¹³ »à tout prise« (franc.) = po svaku cijenu

gurat će mislim Splitu samo Livanjski i Bugojanski Kotar — i ništa više, ne će to biti sveza Bosne sa morem, već sveza Bugojna sa Splitom, dočim će Klek morati da postane luka bosanska, dotično pod uplivom magjarskim.

Ovo je moje osobno uvjerenje, koje Vam povjerljivo saopćujem.

U ovakovim prilikama, sada kad znademo da austrijska vlada ima nekakvih osnova ili namjera da izvede tu svezu, mi u Dalmaciji ne smijemo poduzeti ništa, što bi moglo ometati te osnove, premda ih smatrali nepovoljnim za nas, jer bi se odmah to izrabilo sa strane vlade i jednoga dijela javnosti, okrivljujuć nas da time osujećujemo ostvarenje vladinih namjera, i da stavljamo u pogibelj definitivno rješenje te toli očekivane sveze.

Eto to Vam je naš položaj za sada.

Karte i članke šaljem Vam istom poštom.¹⁴

Primite izraz dubokog poštovanja uz iskrene
pozdrave od Vašeg
Senjanovića

[NSK, R 7983, B-b 24, Pilar, dr. Ivo; (rukopisna ostavština), akvizicija 2010.]

----- IV. -----

Dragi Dege!¹⁵

Ovdje kod nas prenose se pustolovne vijesti o demonstracijama u Zagrebu, gdje da je naime pozvano domobranstvo, da puca na demonstrante, ali je napustilo posluš pa da je na to došla druga vojska i opet pucala, pa da je bilo 70 mrtvih i ranjenih itd.¹⁶

Ti znaš, da ja nikada nisam bio prijatelj hrvatsko-srpskog narodnog jedinstva i to iz praktičkih razloga, jer sam ovdje u Bosni vidio,¹⁷ kako Srbi to jedinstvo shvaćaju, — gdje smo mi u većini tamo smo ravnopravni, a gdje su oni u većini tamo nismo ravnopravni, — što je naše, to je i njihovo a što je njihovo to nije i naše. Čovjek mora u Bosni samo vidjeti, kao oni progone svakog našeg čovjeka i uništavaju ga gdje samo mogu, pak da mu jedanput za uvijek prodje iluzija, da je to blaženo jedinstvo moguća forma naše narodne budućnosti.

¹⁴ Na lijevom rubu posljednje (četvrte) stranice pisma nadopisano je: »Gradit će se takodjer pruga Bugojno-Prozor-Rama, ta još prije negoli naša.«

¹⁵ O liječniku, književniku i novinaru Milivoju Dežmanu (1873.—1938.) vidi: Josip HORVAT, *Hrvatski panoptikum*, Zagreb, 1965., 113-167. Također vidi natuknicu Miroslava Šicela u: *Hrvatski biografski leksikon*, Zagreb, 1993., sv. 3, 369-370. Dežman je studirao medicinu u Beču i Pragu, a u glavnom austrijskom gradu pokrenuo je 1898. tada vodeći časopis moderne *Mladost*, u kojemu je surađivao i Pilar.

¹⁶ Riječ je o pogrešnim informacijama jer nije došlo do »krvavih« demonstracija. Učestalo lažni i proturječni podatci iz tog vremena govore o promidžbenom ratu koji je išao u korak s napetim unutarnjim (komesarijat, demonstracije omladine i atentati) i vanjskopolitičkim kretanjima (Balkanski rat).

¹⁷ Ivo Pilar došao je u Bosnu na samome početku 20. stoljeća i u njoj je, radeći u Sarajevu i Tuzli, ostao do 1920. godine. Usp. Srećko LIPOVČAN, »Životopis Ive Pilara«, *GP*, 1/2001., sv. 1, 269-272.

Polazeći sa toga stanovišta, ja držim da su sve te demonstracije u Zagrebu, Spljetu i Sarajevu inspirirane po Srbima, da olakšaju Srbiji zahtjev za lukom na Jadranskom moru.

Ja znam, da će se ova dogodovština najneugodnije dirnuti u Beču, i da ćemo mi te budalaštine strahovito skupo platiti. Mađjari će jedva čekati titulus da opet rade o ukinuću ono malo autonomije što imamo.¹⁸ Ja držim da bi nastavak ovakvih demonstracija bila samo voda na njihov mlin. Za to Te lijepo molim, da kao uplivni čovjek i novinar, najodlučnije uplivišeš na javnost, da ovi izgredi, koji su bez ikakvog smisla, jedared prestanu.¹⁹

Ja sam dapače uvjerenja, da su naši interesi identični sa interesima Monarhije. Dobar dio mornarice naše Monarhije je u hrvatskim rukama. Ako Srbija steče pomoću Rusije luke Albanije o tom nema dvojbe, da će to biti operaciona baza za rusko brodogradnja.²⁰ I tako možemo sigurno računati da će Rusija i Italija, koja se ovako već približila Rusiji, i koja je naravna neprijateljica Monarhije stegnuti Monarhiju, te Italija iz Baria, a Rusija, kojoj će se sada otvoriti Dardanelli sa operacionom bazom u Draču ili Lješju zatvoriti Otrantsko tjesno i onemogućiti prolaz austrijskim brodovima, a koji su ti austrijski brodovi? Jednom polovinom Hrvatski, a sa ¾ napučeno hrvatskim mornarima, koji će pod hitcima talijanskih i ruskih brodova tonuti u tzv. hrvatsko Jadransko more.

Ja dakle mislim, da nema ludje politike od ove, što ju sada naša javnost vodi, i da je dužnost svakog hrvatskog patriote, da joj se iz petnih žila odupre.

Ja sam sada ovdje u Bosni na mrtvoj točki i ostati ću dotle, dok ne budem dosta novčano jak, da budem mogao baciti za peč ovu cijelu budalastu advokaturu²¹ a onda ako Bog da viditi ćemo se kod Filipa.²²

Prijateljski Te pozdravlja

Tvoj
Ivo Pilar

Tuzla, dne 19. 11. [1]912.

[NSK, R 7983, B-a 6, Pilar, dr. Ivo; (rukopisna ostavština), akvizicija 2010.]

¹⁸ Misli se na autonomni položaj koji je imala banska Hrvatska po odredbama Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868.).

¹⁹ Dežman je u to vrijeme pisao u *Obzoru* uvodnike ili im davao ton. Vidi: J. HORVAT, *Hrvatski panoptikum*, 146.

²⁰ Stvaranjem albanske države onemogućen je Srbiji prilaz albanskim lukama na moru. Više o ruskoj vanjskoj politici i njezinim savezničkim sponama s Kraljevinom Srbijom vidi: Andrew ROSSOS, *Rusija i Balkan: međubalkanska rivalstva i ruska vanjska politika 1908—1914.*, Zagreb, 1992.

²¹ O Pilarovu odvetničkom djelovanju u Tuzli vidi: Tomislav JONJIC, »Dr. Ivo Pilar — odvetnik u Tuzli (1905.—1920.)«, *Pilar*, 2/2007., br 3 (1), 11-45.

²² Aludira se na antički grad Filipi koji je osnovao makedonski kralj Filip II. Godine 42. pr. Kr. kod toga je grada u građanskom ratu došlo do odlučujuće bitke između Cezarovih pristaša A. Oktavijana i M. Antonija te republikanaca organizatora Cezarova ubojstva G. Kasija Longina i M. J. Bruta.

V.

Vinko Kisić²³

Zadar

Zahvaljujem Vam uljudno na priposlanih mi 4 komada »Narodnog lista« sa mojim člankom.²⁴ Samo ne mogu, da primjetbi s kojim ste taj članak popratili, kolikogod bila laskava po mene, ne dodam opet jednu primjetbu sa svoje strane.

Vaša želja i nada, da se hrvatsko srpska politika u Bosni mogu reformirati i naći na jednoj točki vrlo je lijepo i idealno mišljena, ali na žalost tako idealno, da se u realnom životu realizirati može samo uz cijenu, da jedan od ovi dvaju elemenata izgubi snagu za daljnji život i sve svoje aspiracije u korist drugoga napusti.

Ovo shvaćanje leži u smjeru vladajućeg uvjerenja u našoj politici, no Vi znate iz usmenog razgovora samnom, da se ja tim shvaćanjem nalazim u diametralnoj opreci.

Vi znate jako dobro, da sam ja obzoraški slavo-srpski potomak,²⁵ i da sam kao takav u Bosnu došao, i da sam se ovdje temeljito deziluzirao i došao do stanovišta, koje zastupam danas, pak sam tvrdo uvjeren, da moje stanovište mora (pobijediti?) a ne ono koje ima savremena hrvatska politika.

Najviše predbacujem našoj politici, da je skroz ideološka dogmatika, i da se dade utjecati od momenata bez ikakvog dubljeg poznavanja i pojmanja pitanja, kojim se bavi i koja rješava. Svi naši politici neznadu, da je srpstvo u opće nastalo iz koalicije jedne političke ideje i jedne konfesionalne ideje, i da je tu koaliciju proveo osnovatelj srpske države sv. Savo. Ja sam bio uvijek uvjeren, da ovaj konfesionalni momenat igra kod Srba izvanrednu ulogu, i baš balkanska je (kriza?) ovaj konfesionalni momenat izvanredno istaknuo i ojačao. Ja sam još prije o tome predmetu napisao jedan članak u Südslavische Revue,²⁶ koji Vam posebno šaljem. Ja sam naime uvjeren, da je balkanski savez²⁷ ništa, nego jedna koalicija u glavno sa konfesionalnom svrhom, da Balkan načini opet isključivo domenom pravoslavlja, kao što je bio za bizantinskog gospodstva i da je samo

²³ Vinko Kisić (1879.—1927.). Vidi natuknicu Ive Perića i redakcije u: *Hrvatski biografski leksikon*, Zagreb, 2009., sv. 7, 326-327. Kisić je uredio *Jubilarni broj Narodnog lista: Il nazionale, 1862—1912* (Zadar, 1912.), a neposredno prije Prvog svjetskog rata bavio se iseljeničkim pitanjem.

²⁴ Riječ je o Pilarovu članku »Hrvatska politika u Bosni« objavljenom u *Narodnom listu*, 52/1913., br. 28 (5. travnja), 1.

²⁵ Otac Ive Pilara, Gjuro Pilar, pripadao je narodnjačkoj stranci strossmayerovske orijentacije. Njezino glavno glasilo bio je zagrebački dnevnik *Obzor*, a zbog zagovaranja južnoslavenskog povezivanja nazivana je i pobornicom »slavo-srpstva«. Otuda i oznaka »obzoraški slavo-srpski potomak«, koja upućuje na ideološka stajališta Pilarova oca.

²⁶ Riječ je o časopisu koji je počeo izlaziti 12. svibnja 1912. u Sarajevu. Urednik mu je bio Hermann Tausk. Naslovnica publikacije pokazuje da se revija još naziva *Jugoslavenska Smotra/Југославенска Смотрица*.

²⁷ Pilar piše o savezu balkanskih država koje su 1912. objavile rat Osmanskom Carstvu i započele Prvi balkanski rat.

sa toga gledišta Rusija balkanski narod podupirala i stavila se u neprijateljski odnošaj naprama Monarhiji.

Mi dakle nalazimo kod Srba najstrašniji i najbezobzirniji egoizam, konfesionalni egoizam, koji je prepleten sa političkim i zlikovskim interesima, i ja sam uvjeren da je taj egoizam tako strašan, da će nas nemilosrdno zatrti, ako se ne postavimo odlučno na vlastite noge. Ovo je tim sigurnije, pošto u sadašnjoj situaciji naša snaga neprestano pada, a njihova usljed političkog uspjeha i izvanjske potpore neprestano se diže. Ova činjenica, ova odsudna historička činjenica kod nas se nikako ne uvažuje, a kako kod naših ljudi vlada malodušiva kukavština pokazuje čitavi naš javni život a, nemojte mi zamjeriti, niti uzeti za uvredu, — pokazao je Vaš postupak s mojim člankom, gdje niste imali kuraže, da donesete onaj pasus u kojem sam istaknuo nepobitnu i žalosnu činjenicu, da su Srbi bili protiv željeznice Bugojno-Aržano samo za to, jerbo bi služila u korist hrvatskom Spljetu.²⁸

Izvinite ovu gorku, ali ja tako cijenim istinu, da ću ju kazati i onda, kad znam da će neugodno dirnuti, a za Vas držim, da stojite tako visoko, da mi ovu moju otvorenost nećete zamjeriti.

Primate izraz prijateljskog štovanja:

od Vašeg odanog

[Dr. Ive Pilara]

Tuzla, dne 18. 4. [1]913.

[NSK, R 7983, B-a 10, Pilar, dr. Ivo; (rukopisna ostavština), akvizicija 2010.]

PRILOG:

Hrvatska politika u Bosni*).

Hrvatska se politika odlikuje kompliciranošću prouzrokovanom podjelbom hrvatskoga naroda na četiri razna politička teritorija, koji se u svojim političnim, etnografskim i socijalnim prilikama bitno razlikuju. Nu mislim, da ta politika nije nigdje tako komplicirana, kao baš u Bosni, gdje su socialne, konfesionalne i staleške opreke veće nego i u kojoj drugoj hrvatskoj pokrajini.

Za to se je izvanjem posmatraču baš u bosansko-hercegovačkim prilikama najteže orijentirati i zato ćemo bolje orijentacije radi početi s malim historijskim prikazom.

²⁸ Prema zamislima pojedinih stručnjaka za prometnice i zastupnika u pokrajinskom dalmatinskom Saboru, odnosno u Carevinskom vijeću u Beču, predlagana je izgradnja pruge Split-Aržano-Bugojno koja bi povezala središte srednje Dalmacije sa središnjom Bosnom, a time i s drugim dijelovima Monarhije. Uz potporu cara i kralja Franje Josipa I. te suglasnost ugarske vlade izglasan je zakon o izgradnji pruge Bugojno-Aržano (1902.). Međutim, izgradnja nije započela uz opravdanje da to financijske mogućnosti ne dopuštaju. Kad je kapital osiguran, izbio je Prvi svjetski rat i više se nije moglo pristupiti gradnji pruge. Vidi: Zvonimir JELINOVIĆ, *Borba za jadranske pruge i njeni ekonomski ciljevi*, Zagreb, 1957., 179-184.

Hrvatska politika u Bosni i Hercegovini stajala je pod pretežnim uplivom, da ne kažem pod vodstvom nadbiskupa Štadlera. Nu nalazilo se je, da ta politika formalno intenzivno iztiče hrvatstvo, ali da meritorno za isto ništa ne radi, te Štadlera se činilo odgovornim za podpune neuspjehe te politike. Iz ovoga razpoloženja rodila se u doba predaneksione krize »Palastrevolution« u hrvatskim redovima u Bosni i Hercegovini, koja je dovela do osnutka »Hrvatske Narodne Zajednice za Bosnu i Hercegovinu«. Ova se je stavila u frontu proti nadbiskupu Štadleru, oslanjala se više na fratre, te je nastojala unieti u hrvatske redove življenja rada, naposeb organizaciju seljaštva i sitnog gospodarskoga, prosvjetnoga i u obće kulturnoga rada uz snažno izticanje hrvatskoga nacionalističnoga momenta.

Nadbiskup Štadler stvorio je onda protuorganizaciju »Hrvatsku Katoličku Udrugu«. Pošto je Zajednica okupila oko sebe pretežni dio inteligencije, fratre i gotovo sveukupno seljaštvo, izniela je konačnu pobjedu na taj način, da je od šestnaest hrvatskih katoličkih mandata osvojila dvanaest, te Udrugu konačno tako potisnula, da je bila prisiljena razići se kao bezpredmetna.

Zasluga je »Hrvatske Narodne Zajednice«, da je bosansko hrvatstvo oslobodila nepovoljnoga Štadlerovoga upliva, da je dovela u široke narodne redove življenja rad, da je zauzećem korektnoga stanovišta u aneksionom pitanju pribavila Hrvatima u Bosni odriježene ruke, što prije nije bilo, i što je organizovala čitavi hrvatski živalj u Bosni i Hercegovini u jednu jaku falangu, te time omogućila, da su se izbori za prvi bosansko-hercegovački sabor godine 1910. sretno i za Hrvate povoljno obavili. To je baš za Hrvate velik i važan uspjeh, jer su u tome Hrvati uslied ogromnih izbornih kotara imali najtežu zadaću. Ne valja pustiti s vida, da n. p. izborni kotar za katoličku II. i III. kuriju okružja banjalučkoga imade toliki teritorijalni obseg koliko jedna polovina ciele Dalmacije, te da bi se, u pomanjkanju dobre i jake organizacije, koja je bila težinom svoje snage i ugleda u stanju pojedinim izbornim kotarima nametnuti svoje kandidate, bilo vrlo lahko dogodilo, da bi se glasovi podcjepali na lokalne kandidate i da bi nehrvatski kandidati mogli prodrieti.

Hrvatska Narodna Zajednica (prikraćeno H. N. Z.) je nepolitičko društvo, jer je u §. 3 njezinih pravila svako političko djelovanje izključeno, te je ona samo uz ovu ogradu mogla dobiti oblastno odobrenje. Ipak je ona pod silom prilika razvila snažno političko djelovanje, te je ona, kako vidjesmo, upravo kumovala prvim izborima za bos.-herc. sabor. Medjutim kad je sabor počeo raditi, osnovao se je u njem hrvatski saborski klub i time je Zajednica dovršila svoju političku misiju. Počelo se je i u Zajednici protezanje političkih pogleda osjećati kao teret i uzrok sterilnosti, te se javilo nastojanje, da se ona posveti izključivo gospodarsko-prosvjetnome radu. To je nastojanje u god. 1911-12 započeto, a u god. 1912-13 i dovršeno.

Tako se nalaze Hrvati u Bosni i Hercegovini organizatorno u povoljnoj situaciji, jer imadu u saboru svoju posebnu političku, a izvan sabora u H. N. Z. per-

manentnu gospodarsko-prosvjetnu organizaciju, koja saborskim članovima, uzprkos svoje nepolitičnosti, služi kao važan i dobrodošli informativni organ, koji ujedno posreduje kao doticaj izmedju sabora i svih slojeva naroda u svim prosvjetnim i gospodarskim pitanjima.

Tako bismo u ptičijem letu pregledali razvitak hrvatske politike u Bosni i Hercegovini od šest godina ama i dobili stajalište za shvaćanje aktuelne situacije.

Aktuelna politika u Bosni i Hercegovini stoji pod dojmom je z i č n o g a p i t a n j a . Ovo je pitanje kod Hrvata proživjelo dvie faze. Srbi imadu svoj narodni naziv uzakonjen u svojem vjersko-autonomnom štatutu, gdje je njihova vjera imenovao kao »srpsko-pravoslavna«, što odgovara i uzkom spoju vjere i narodnosti kod Srba. Doćim bosansko zakonodavstvo nema nigdje uzakone hrvatsko-srbskim ili srbsko-hrvatskim, da su oba pisma, latinsko i ćirilsko, ravnopravna i da se slični razvitak, kao u Hrvatskoj, za uvijek učini nemogućim time, da se hrvatski jezik uvede u sav državni javni promet, inkluzive državnih željeznica, kao uredovni jezik za vanjski (što je i dosele bio) kao i unutarnji saobraćaj.

Ovo pitanje zatalasalo je i uzbibalalo izvanredno hrvatsko javno mnijenje u Bosni i Hercegovini, koje se je postavilo na najradikalnije stanovište.

Vlada je prihvatila ovaj prijedlog; samo glede željeznica stavila se je na stanovište, da na željeznicama imade nutarnji uredovni jezik ostati njemački, navodno iz vojničkih obzira! I među katoličkim hrvatskim i muslimanskim zastupnicima našlo se je pojedinaca, koji su bili skloni kompromisnoj, etapsoj politici, te vlasti popustili, ali je skupštinski pokret sa svojim radikalnim zahtjevima njihovu situaciju vrlo otežčao.

Kako će se ovo pitanje riješiti, ne može se predvidjeti. Zadnje viesti glase, da vlada neće popustiti i da se sakriva za ledja ratnog ministarstva. Time bi se naravski konflikt zaoštrio i konzekvencije se u ovom čase ne mogu proračunati.

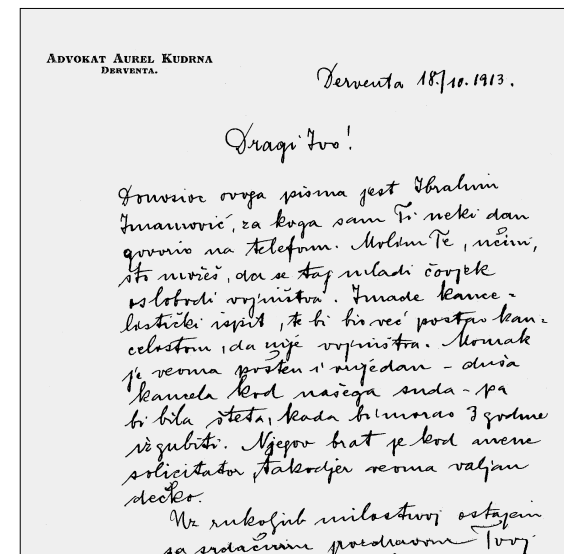
Pitanje željeznica riješeno je i izglasano u saboru. Hrvatima bilo je najviše stalo do spoja sa Splitom, jer su oni u toj svezi gledali hrvatsko životno pitanje, te su dosljedno tome ponovno stvorili zaključak, da između pruge Bugojno-Aržano i čitave željezničke osnove za Hrvate postoji junctim i da se o prihvatu ove pruge učini ovisnim prihvata ciele osnove. To je i uspjelo.

U željezničkom poslu ostaje samo još otvoreno pitanje: u koliko će balkanska kriza nepovoljno djelovati na odpočetak gradnje željeznica. Ima zlogukih proroka, koji tvrde, da će se uslied internacionalne političke i financijalne krize te nestašice novca u monarhiji početak gradnje željeznica na dvie tri godine zaegnuti. Nije lahko kontrolirati, u koliko su ove viesti istinite, ali bi na svaki način bilo vrlo za požaliti kada bi se obistinile.

Što se tiče odnošaja Hrvata spram Srba u Bosni i Hercegovini, to su oni prilično korektni, ali nisu dobri. Prije god. 1908. stajali su Srbi na stanovištu negacije Hrvata u Bosni i Hercegovini. Kad su Hrvati u godini 1908 u H. N. Z. izstupili kao jak i organiziran element i u izbornoj borbi pokazali snagu i disciplinu, napustila je većina Srba ovo sterilno i negativno stanovište. Nu oni zamjeraju Hrvatima što su se zauzeli za aneksiju. Bosanski su Hrvati polazili sa stanovišta, da se ni Banovina ni Dalmacija ne mogu održati bez Bosne i da bi bilo ne samo na štetu hrvatstva, nego na štetu slavenstva u obće, kad bi Sava i Dinara postale opet državne granice, i ovo je bilo odlučno za njihovo izstupanje. Time je došao vrlo neugodan momenat među Hrvate i Srbe. Čim su se Hrvati otresli Štadlerovog tutorstva, privukli su Muslimane k sebi i Srbi koji imaju relativnu većinu, ostadoše u manjini. Uslied toga njihova politika dobiva neku značajku principieline opozicije naprama postojećim prilikama.

Nu kako rekoh, triezna i mirna politika Hrvata omogućila je suradnju u mnogim konkretnim pitanjima, kao što smo malo prvo vidjeli kod jezičnoga pitanja. S Muslimanima su Hrvati u koaliciji.

Bilo je doduše pesimista, koji su ovomu hrvatsko-muslimanskom bloku prokovali kratak život. Na sreću nisu imali pravo. Ova je koalicija danas pod dojmom međunarodne konstelacije jača nego ikada, tim više što se je na obim stranama izkristaliziralo uvjerenje, da su Hrvati katolici i Muslimani, kao dva slabija faktora u zemlji, prirodno upućeni na koaliciju protiv jačega.

I tako bi situacija Hrvata u Bosni bila prilično fiksirana i ne bi bila nepovoljna, kad ne bi nesredjene političke i stranačke prilike u ostalim dijelovima naše domovine bacale nepovoljne sjene na Bosnu i Hercegovinu i ovdašnjim Hrvatima otežčavale uspješni rad. Sa ozdravljenjem političkih prilika u našoj zemlji može se očekivati i najbolje napredovanje hrvatske misli u Bosni i Hercegovini.

*) Ovaj informativni članak primamo od odličnog rodoljuba u Bosni i priobćujemo ga kao njegovo mišljenje. Naše je stanovište, da i hrvatska i srbska politika u Bosni trebaju reformiranja, dok se nadju na jednoj tački. Političkoj evoluciji, koja se je u pogledu hrvatsko srbskih odnosa prirodniim putem provela u Banovini i Dalmaciji, te koja je našla razumievanja i odobravanja u Istri, neće se moći ugnuti ni Bosna-Hercegovina, gdje je baš ta evolucija najpotrebija kao uvjet neodvisne narodne politike. — Opazka uredništva. —

[Anonimno (Ivo Pilar), "Hrvatska politika u Bosni", *Narodni list*, Zadar, 52/1913., br. 28 (5. travnja), 1.]

VI.

ADVOKAT AUREL KUDRNA²⁹
DERVENTA

Derventa 18./10. 1913.

Dragi Ivo!

Donosioc ovoga pisma jest Ibrahim Imamović, za koga sam Ti neki dan govorio na telefonu. Molim Te, učini što možeš, da se taj mladi čovjek oslobodi

²⁹ Kudrna je pripadnik hrvatske društvene elite iz Posavine. Član je direkcije Hrvatske kreditne banke i stedionice, d. d. u Bosanskom Brodu. *Mihók-scher ungarische Compass 1911—1912*, XXXIX. Jahrgang, 1. dio, Budapest, 1911., 1537.

vojništva. Imade kancelistički ispit, te bi bio već postao kancelistom,³⁰ da nije vojništva. Momak je veoma pošten i vrijedan — duša kancela kod našega suda — pa bi bila šteta, kada bi morao 3 godine izgubiti. Njegov brat je kod mene solicator,³¹ takodjer veoma valjan dečko.

Uz rukoljub milostivoj ostajem sa srdačnim pozdravom Tvoj
Aurel

[NSK, R 7983, B-b 15, Pilar, dr. Ivo; (rukopisna ostavština), akvizicija 2010.]

----- VII. -----

Tuzla, dne 22. juna 1914

Dragi striče!³²

Svojedobno prepisao sam iz jednoga Tvog sastavka povijest obitelji Pilar.³³ Pošto mi je stalo ovu povijest što točnije imati, to Ti šaljem u prepisu jedan sastavak sa molbom, da bi mi još i one podatke, kojih si kasnije saznao, a ovdje nijesu pobilježeni, što prije saopćio.

Naposeb znam, da u obitelji ima sačuvana godina, kad se naš šukundjed Lovro doselio u Slavoniju, te bi me interesiralo znati, kada je to bilo.— (Ako se ne varam 1782. g.)³⁴

Ako imadeš još kakovih obiteljskih isprava, to bi Te lijepo molio, da mi iste spremiš u izvoru ili prepisu, a ja Ti obećajem, da ću Ti ih nakon uporabe vratiti.— Još bi me vrlo interesiralo znati, je li Lovro Pilar došao iz Olomuca³⁵ ili iz jednog sela olomuške okolice.— Koliko sam ja zapamtio, neznam je li iz pripovijedanja očevog ili bake Reze,³⁶ imalo bi ovo potonje odgovarati istini.—

Ja ću si dati truda, da iz podataka kojih skupim, sastavim što točniju historiju naše obitelji, te sam rado pripravan, jedan uredni sastavak iste i Tebi ustupiti.—

Mi smo svi zdravi, što i Vama svima želimo.—

Naše najmanje lijepo uspjeva.— Ja ću izmedju 10-15 jula otići na mjesec dana u Mrzlu-Vodicu,³⁷ da pripremim sve za gradnju, koju mislim na godinu svakako provesti, dočim će Jelena³⁸ radi malog djeteta ostati kod kuće.—

³⁰ kancelist (njem. Kanzellist) = činovnik u pisarni

³¹ solicator = odvjetnički namještenik bez pravne naobrazbe

³² Pismo je upućeno stricu Martinu Pilaru.

³³ Vidi: Božidar JANČIKOVIĆ, „Doprinos obitelji Pilar hrvatskoj znanosti i kulturi“, *Zbornik znanstvenog skupa o Gjuri Pilaru (1846.—1893.)*, Slavonski Brod, 1. 10. 1993., ur. Ivan Gušić i Krešimir Sakač, Zagreb, 1994., 39-45, u kojemu se donosi opis obiteljskog rodoslovlja.

³⁴ Tekst u zagradi nadopisan je rukom.

³⁵ Olomouc (njem. Olmütz) grad u moravskom dijelu Češke. Nekadašnje središte dinastije Přyslovića i mjesto abdikacije cara i kralja Ferdinanda I. Habsburg-Lothringa (1848.).

³⁶ Baka Terezija Pilar iz Tovarnika. U obiteljskoj ostavštini nalazi se njezino pismo od lipnja 1888. u kojemu Ivi čestita imendan.

³⁷ Lokacija u Gorskom kotaru, između Gornjeg Jelenja i Lokvi.

³⁸ Jelena Pilar, rod. Shek, Ivina supruga.

Tuzla, dne 22. juna 1914

Dragi striče!

Svojedobno prepisao sam iz jednoga Tvog sastavka „povijest obitelji Pilar“. Pošto mi je stalo ovu povijest što točnije imati, to Ti šaljem u prepisu jedan sastavak sa molbom, da bi mi još i one podatke, kojih si kasnije saznao, a ovdje nijesu pobilježeni, što prije saopćio.

Naposeb znam, da u obitelji ima sačuvana godina, kad se ~~naš~~ šukundjed Lovro doselio u Slavoniju, te bi me interesiralo znati, kada je to bilo.— *(u rukopisu 1782g)*

Ako imadeš još kakovih obiteljskih isprava, to bi Te lijepo molio, da mi iste spremiš u izvoru ili prepisu, a ja Ti obećajem, da ću Ti ih nakon uporabe vratiti.—

Još bi me vrlo interesiralo znati, je li Lovro Pilar došao iz Olomuca³⁵ ili iz jednoga sela olomuške okolice.— Koliko sam ja zapamtio, neznam je li iz pripovijedanja očevog ili bake Reze, imalo bi ovo potonje odgovarati istini.—

Ja ću si dati truda, da iz podataka kojih skupim, sastavim što točniju historiju naše obitelji, te sam rado pripravan, jedan uredni sastavak iste i Tebi ustupiti.—

./.

Uz pozdrav svima našima, ostajem

Tvoj zahvalni i odani

Ivo

[U posjedu obitelji Jančiković.]

----- VIII. -----

Veleučeni G. Dre!

Vaše pismo od 18. siječnja primio je preuzv. g. nadb. Bauer³⁹ s iskrenim izrazom zahvalnosti. Raduje ga Vaše nastojanje i Vaša briga o budućnosti hrvatskoga naroda i katolicizma. Podpuno se slaže, da valja poduzeti onakove korake, što ste ih njemu predložili. Pouzdano Vam pako, Veleučeni Gospodine, mogu priopćiti, da je u smislu Vašega sastavka preuzv. g. Nunciju⁴⁰ podastrt izvještaj i memorandum na daljnje uređivanje. Ja slutim, da će plod te akcije biti nalog sv. Oca⁴¹ listovima t. zv. Katoličkoga bloka (Corriere d'Italia⁴² etc.), da se bezuvjetno moraju držati neutralno i zagovarati neutralnost Italije. Stime u savezu bit

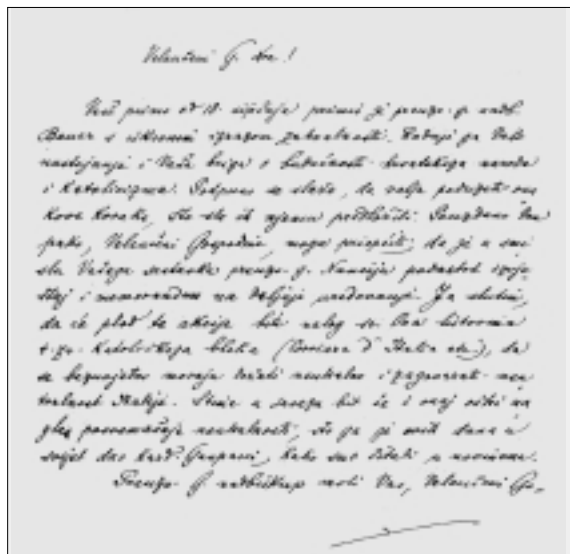
³⁹ Zagrebački nadbiskup Antun Bauer (1856.—1937.). U političkom smislu podupirao je Hrvatsku stranku prava, koja se 1911. ujedinila s Hrvatskom naprednom strankom u Hrvatsku ujedinjenu samostalnu stranku.

⁴⁰ Raffaele Scapinelli di Leguigno (1858.—1933.)

⁴¹ Tada je papa bio Benedikt XV. (1914.—1922.). Vidi: Livia KARDUM, *Europska diplomacija i Prvi svjetski rat*, Zagreb, 2006., 183-193.

⁴² Dnevnik koji je počeo izlaziti 1906. u Rimu, a 1910. ulazi u katolički izdavački trust Giovanni Grosoli.

će i onaj oštri naglas posvemašnje neutralnosti, što ga je ovih dana u svijet dao kard. Gasparri,⁴³ kako smo čitali u novinama.

Preuzv. G. nadbiskup moli Vas, Veleučeni Gospodine, da mu i dalje iznesete svoje misli i prijedloge, koje će on dobrom zgodom i znati uzvati, jer ako i sada šuti, on mnogo misli o stvari i budućnosti našoj, pak je spreman u danom času svom snagom poraditi za svoju Crkvu i svoj narod.

Molim Vas, Veleučeni Gospodine, da primite od preuzv. gospodina prijateljsko pozdravlje, a od mene izražaj dubokoga poštovanja odani Vam

Mons. Dr. Svetozar Rittig,⁴⁴
nadbisk. tajnik.

Zagreb 22. siječnja 1915.

[NSK, R 7983, B-b 23, Pilar, dr. Ivo; (rukopisna ostavština), akvizicija 2010.]

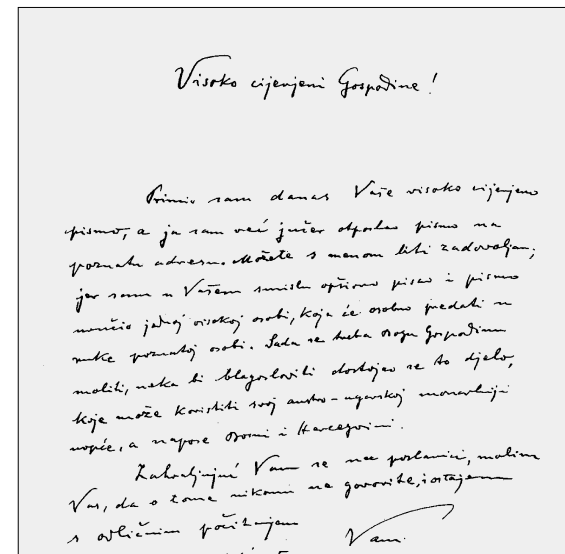
IX.

Visoko cijenjeni Gospodine!

Primio sam danas Vaše visoko cijenjeno pismo, a ja sam već jučer otposlao pismo na poznatu adresu. Možete s menom biti zadovoljan; jer sam u Vašem

⁴³ Pietro Gasparri (1852.—1934.), državni tajnik Svete Stolice.

⁴⁴ Svetozar Rittig (1873.—1961.) u to je vrijeme (od listopada 1913.) bio tajnik Zagrebačke nadbiskupije i profesor na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. U političkom smislu pripadnik Starčevićeve stranke prava (milinovci). Više o njemu vidi u obranenoj doktorskoj disertaciji Margaret Matijević, *Političko, crkveno i kulturno djelovanje Svetozara Rittiga (1873.—1961.)*, Zagreb, 2011., napose poglavlje o razdoblju u kojemu je bio nadbiskupov tajnik (str. 43-45).

smislu opširno pisao i pismo uručio jednoj visokoj osobi, koja će osobno predati u ruke poznatoj osobi. Sada se treba Bogu Gospodinu moliti, neka bi blagosloviti dostojao se to djelo, koje može koristiti svoj austro-ugarskoj monarhiji uopće, a napose Bosni i Hercegovini.

Zahvaljujem Vam se na poslanici, molim Vas, da o tome nikomu ne govorite, i ostajem s odličnim poštanjem.

Sarajevo 22/I 1915

Vami najodaniji
† Josip⁴⁵
nadbiskup.

[NSK, R 7983, B-b 27, Pilar, dr. Ivo; (rukopisna ostavština), akvizicija 2010.]

X.

Német Bóly 4/8. [19]15.

Veleučni gosp. D^{re}!

Ovih dana čuo sam od jednog Tuzlaka da ste kod vojnog suda u Tuzli što me veoma veseli, jer bar možete u nekoliko i kancelariju nadgledati, što vam je od velike koristi.—

⁴⁵ Vrhbosanski nadbiskup Josip Stadler (1843.—1918.). Više o nadbiskupovim odnosima s Ivom Pilarom vidi: Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, Zagreb, 2001.; ISTI, «O sadržaju promemorije Ive Pilara caru Karlu I. (IV.) iz kolovoza 1917.», *GP*, 2/2002., sv. 2, 83-103.; ISTI, «Predavanje dr. Ive Pilara u Austrijskom političkom društvu», *Pilar*, 2/2007., br. 4 (2), 11-30. Također vidi: Z. MATIJEVIĆ, «Državno-pravne koncepcije dr. Ive Pilara i vrhbosanskog nadbiskupa dr. Josipa Stadlera», *GP*, 1/2001., sv. 1, 117-133.

Ja od kako sam nastupio u vojsku nalazim se u kancelariji i to kod kumpnije, nu pošto su sve kancelarije — naime mjesta rechnungsunterofficira — čifuti zaposjeli, teško mi je ovako mjesto dobiti, premda sam od mnogog kud i kamo sposobniji u ovim poslovima.—

Jednom riečju oni svagdje na neki način prodru i najbolja mjesta dobiju.

Prema tomu teško mogu mjesto rechnungsunteroff. dobiti premda sam to za-sluzio.—

Pošto ste vi sada kod vojnoga suda imajte dobrotu i poradite oko toga, da ja tamo kao pisar dodjem,— jer sigurno tamo pisara trebaju, na čemu bi Vam bio veoma zahvalan.—

Zdravlje me hvala Bogu dobro služi, premda u kancelariji radim dnevno po 10-12 a kadkada i 16 sati, dočim vježbao nisam niti jednog sata.

Kad sam čuo da imadete vizitu mislo sam, da ćete sretno proći nu sreća Vas je poslužila kao i mene, nu šta ćemo, takva su vremena.

U nadi da ćete mi to učiniti bilježim se s poštovanjem

Anto Ribičić

[U posjedu obitelji Jančiković]

----- XI. -----

[bez datuma]⁴⁶

Prečasni gosp.

Ante Liepopili,⁴⁷ kanonik,

Dubrovnik

Prečasni gosp!

u posjedu sam Vašeg cj. pisma od 15. proš. mj.

Ja sam na molbu našeg prijatelja S. već na 11. proš. mj. u njegovoj stvari govorio sa g. poglavarom zemlje te mi je isti obećao zauzeti se za njega.

Usljed Vašeg cj. pisma bio sam na 29. pr. mj. ponovno kod excell[encije] Sarkotića⁴⁸ te ponovio molbu, zatraživši izričito ono mjesto, koje ste Vi naznačili.—

Preuzvišeni g. S. obećao mi je ići na ruku samo me je savjetovao, neka naš prijatelj S. preda molbu na svoju pretpostavljenu vojničku oblast da bude namješten na željeno mjesto u Dubrovniku. Ujedno mi je preporučio, da S. poduzme shodne korake, da od strane namjesništva u Zadru bude njegova molba povoljno preporučena. Preuzvišeni g. je mislio, da bi se to moglo napraviti putem

⁴⁶ Iako pismo nije datirano, stavljeno je u kronologiji ovdje jer je na istom papiru napisano i pismo za Milana Ogrizovića koji je službeno boravio u zauzetoj Beogradu, što nas vremenski upućuje na vrijeme Prvoga svjetskog rata.

⁴⁷ Don Antun Liepopili (1848.—1940.) bio je u političkom smislu prvo pristaša Narodne stranke u Dalmaciji, a onda je pristupio dalmatinskim pravašima oko *Crvene Hrvatske*, da bi se zatim priključio pravašima frankovačke orijentacije. U Dubrovniku je pokrenuo list *Prava Crvena Hrvatska*.

⁴⁸ Stjepan barun Sarkotić od Lovčena (1858.—1939.) bio je general u austro-ugarskoj vojsci te posljednji zemaljski poglavar Bosne i Hercegovine i vojni zapovjednik Dalmacije.

jedne posebne molbe na namjesništvo u Zadru, ali ja nisam istog uvjerenja jer držim da bi takova molba bila neumjesna i da bi to trebalo načiniti putem osobnih upliva u Zadru.

Na dan moga odlaska bio je kod mene u Sarajevu g. R. E. iz Dubrovnika ko-ga je g. S. poslao k meni te je ovaj istog mnijenja kao i ja.— I on je bio kod excell. Sarkotića u istoj stvari.

Umoljavam Vas uljudno, da našega prijatelja S. izvijestite ob onom, što sam učinio i neka odmah shodne korake preduzme.

Ja sam Vam pako vrlo rado na uslugi i za sve što u ovoj stvari treba još po-duzeti.—

Izvolite primiti izraz osobitog veleštovanja od
najodanijeg Vam:

[Dr. Ive Pilara]

[NSK, R 7983; B-c 6, Pilar, dr. Ivo; (rukopisna ostavština), akvizicija 2010.]

----- XII. -----

[bez datuma]

Veleuč. g Dr. Ogrizović⁴⁹ c. i kr. nadporučnik,

Beograd.

Redakcija Beogradskih novina

Veleučeni gosp. Dre!

Dozvolite da se na Vas obratim jednom molbom.

Na 11. ili 12. ov. mjes. dolazim u Beograd kao branitelj g. nadporučnika Dr. Waltera Webera, koji se za sada nalazi u Beogradu u Reservešpitalu, Brčko, III. Abtlg.⁵⁰

Pošto sam zadnji put u pogledu stana imao neprilika to se ovaj put obraćam na Vas s molbom, da mi budete na ruku. — Molim Vas uljudno da dadete g. Joštu ili kojemu drugomu od Vašega personala nalog, da mi nadju pristojnu sobu, za vrijeme od tjedan dana i da adresu te sobe saopće g. Walteru Weberu u prijespomenutu vojničku bolnicu.

Za Vašu prijateljsku uslugu zahvaljujem Vam unaprijed i ostajem

Vaš odani:

[Dr. Ivo Pilar]

[NSK, R 7983, B-c 6, Pilar, dr. Ivo; (rukopisna ostavština), akvizicija 2010.]

⁴⁹ Milan Ogrizović (1877.—1923.) književnik i saborski zastupnik pravaške orijentacije. Od 1915. do 1918. urednik lista *Belgrader Nachrichten*.

⁵⁰ Reservenspital (njem.) = pričuvna bolnica za liječenje vojnog kadra; Abteilung (njem.) = odjel. Beograd je za vrijeme ratne okupacije bio jedno od središta za hospitalizaciju austro-ugarskih ratnih ranjenika. Usp. *Istorija Beograda*, ur. Vasa Čubrilović, Beograd, 1974., sv. 3, 37.

XIII.

Zagreb 7/III [1]916.

Dragi moj Ivica!

Drage volje se evo odmah odazivljem Tvojim želji i javljam Ti kako slijedi.

Ad. 1). Monografije posebne o hercezima što bijahu u Hrvatskoj kao takove nema, ali je inače obilna literatura o toj stvari. Kao uvod i glavnu melodiju ove stvari jest ovo: Herceštvo je stara hrvatska institucija, koja se javlja već pod kraljevima iz narodne dinastije. Tako Petar I. Kriješimir (1058—1089) nema sina, ali je zato njegov sinovac Stjepan (kasnije kralj Stjepan II) proglašen za hercega hrvatskoga (dux illustris Croatorum).¹⁾ A i kralj Zvonimir ili kako ga originalne listine zovu Svinimir bio je prije svoga krunjenja zvao se je banus i dux. U listini iz god. 1076. piše se on: »Ego Demetrius²⁾, qui et Svinimir³⁾ nuncupor dei providencia Chroacie Dalmacieque dux dono et concedo etc«... — (Rački Docum. historiae Croatiae periodum antiquam illustrantia. Zagreb 1872 Izdanje akadem. vol. VII. Monumenta str. 103. 105.)

Tu instituciju preuzeli su i kraljevi ugarsko-hrvatski kasnije. Kralju jednako-pravan bio je u Hrvatskoj i kao samostalan vladar herceg (dux totius Sclavoniae t. j. čitave hrvatske zemlje) redovno je bio član vladarske porodice (kraljev sin, kraljev brat), pa se oni i pišu »Dei gratia«, a njega se zove: »ducalis Maiestas« (herceško veličanstvo). »Herceg je stolovao redovito u Zagrebu ili u Kninu i Zadru, a kasnije u Bihaću na Uni. Godine svoga vladanja brojio je kao i kralj. Vršio je razna kraljevska prava u Hrvatskoj namještavajući banove, sazivajući sabore, dijeleći plemstvo, vodeći vojsku u rat, potvrđujući privilegija pojedinim gradovima i plemićima, a kovao je i svoj novac. Kad nema hercega upravljaju banovi gotovo istom vlasti.« (Vidi Šišić, Hrvatska Povijest dio I. Mala knjižnica Matice hrvat. 1906. str. 205.). Ovo ti je temelj vlasti hercega. A literatura u kojoj možeš naći potanku i jasnu sliku je ova:

- 1.) Klaić Vjekoslav: O hercegu Andriji, Rad akadem. knjiga 136.
- 2.) Klaić Vjekoslav, Hercezi i bani za Karla Roberta i Ljudevida I. Rad Akad. knjiga 142.
- 3.) Klaić Vjekoslav, Povijest Hrvata sv. I. str. 282-285. Izašlo kod Kuglija u Zagrebu.
- 4.) Isti, isto djelo sv. II. dio 2. str. 4-8.
- 5.) " " " sv. II dio 3. str. 148-152. i str. 161-220.
- 6.) " " " svez. III dio 1. str. 7-8.

O hercegu Ivanu Korvinu napisao je monografiju dr. Rudolf Horvat Zagreb 1896.⁵¹ (Preštampano iz Vijenca). Upozorujem Te, da je Ivan Korvin bio hrvatski herceg samo od god. 1490.—1493. To su mu dali zato, jer ga nijesu izabrali za

⁵¹ Rudolf Horvat, *Ivan Korvin, ban hrvatski*, Zagreb 1896.; ponovo objavljeno u: *Prosvjeta*, Zagreb, 1913., sv. 9 (rujan), 42-55.

hrvatsko-ugarskoga kralja. 1495. postade ban i nosi naslov do smrti herceg od Opava (t. j. kao dux šleski).—

Sve hercoge i bane hrvatske za dinastije Arpadovića navodi veoma vrijedan i pouzdan hrvatski pisac Josip Mikozi⁵² ex jezuita Zagrebčan rodnom u Opatovini Župa sv. Marije u Zagrebu u svojoj radnji: »Series banorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae ad seculum XIII. usque perduta.« Kukuljević, Arhiv za povijest Jugosl. knjiga XI. str. 1-106.⁵³

Dragi Ivica, ako se poslužiš sa svim ovim dobiti ćeš posve jasnu sliku o tim hercezima. Kako sam u velike zaposlen u jednom poslu akademije, ne mogu se pobliže stim baviti. A kad dođeš u Zagreb biti će mi veoma drago ako ću se moći o tom s Tobom pobliže porazgovoriti, jer se bojim, da ta stvar sada nije tako akutna, kako je bila nedavno.

O tom više usmeno, a Ti mi budi zdrav i veseo,

pak primi puno puno srdačnih

pozdrava od iskreno

Ti odanoga staroga prijatelja

Karleka⁵⁴

15/III. [1]916 odgov.

Dr Ivo Pilar⁵⁵

¹⁾ In nomine Christi »Ego Stephanus olim illustris dux Chroatorum itd.« Šišić, Priručnik izvora hrvat. historije, dio I, p. 271. Rački, Monumenta VII. str. 119.

²⁾ Krsno ime

³⁾ narodno ime Zvonimir

[NSK, R 7983; B-b 12, Pilar, dr. Ivo; (rukopisna ostavština), akvizicija 2010.]

XIV.

Wien 29/11 1916

Dragi Ivo!

Primio sam tvoje pismo od 25/XI. Što se tiče »Bošnjačtva« to za prvih godina okupacije a to od [18]78-82 nije bilo o tom govora; za pravo prve godine okupacije i nije bilo stalnog pravca ni uprave a kamoli vlade. Dotična komisija u Beču bavila se je organizatornim poslovima uprave, upliv ministara Hofmanna i Szlávija⁵⁶ bio je neznatna ili nikakav; tek sa Kállayem⁵⁷ počima vlada sa stalnim

⁵² Josip Mikoczy (Zagreb, 12. III. 1734. — Zagreb, 22. III. 1800.), isusovac i povjesničar.

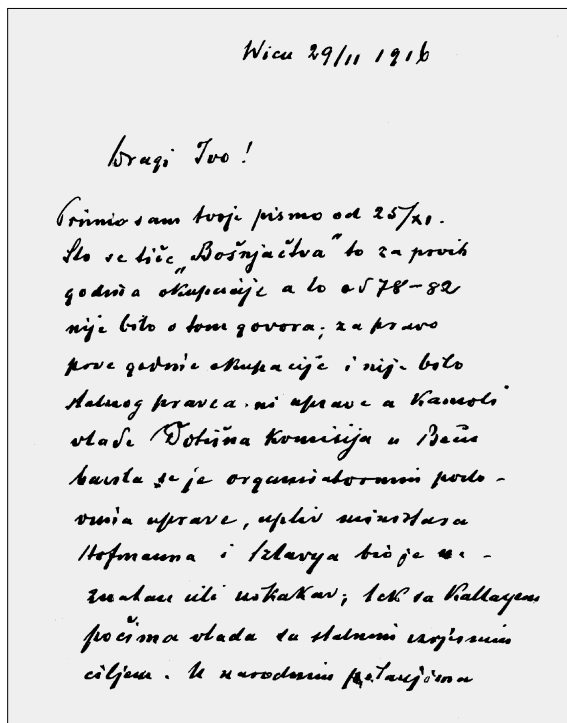
⁵³ Točan naslov glasi: Povjest banovah Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije do XIV. vieka od Josipa Mikoca s uvodom Ivana Kukuljevića Sakcinskog, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, knj. XI., Zagreb 1872., 1-206.

⁵⁴ Nažalost, trenutačno nije moguće odgonetnuti tko se krije iza imena — Karlek (Karlo, Dragutin?). Sa držaj pisma pokazuje autorovo iznadprosječno poznavanje srednjovjekovne povijesti Hrvata.

⁵⁵ Dopisano Pilarovom rukom.

⁵⁶ Leopold Hoffman i Joszef Szlávij bili su zajednički ministri financija Austro-Ugarske Monarhije.

⁵⁷ Benjamin Kállay (1839.—1903.), zajednički ministar financija koji je upravljao Bosnom i Hercegovinom (1882.—1903.).

izvjesnim ciljem. U narodnim pitanjima bio je Kállay jednako protivan i Hrvatstvu i Srpstvu. Kállay je stvorio »Bošnjaštvo«. O tome nije izdana nikad kakva općenita naredba — a naročito nije publicirana. Niti »znanstveno« nema o tom nikakve publikacije. Jezik je bio zemaljski — u tom pravcu izdane su interne naredbe tako da je u svjedočbama narodni »zemaljski jezik«. Kállay je dobio od prof. Jagića⁵⁸ mienje Gutachten da postoji »bosanski jezik«. Naravno da taj Gutachten⁵⁹ nije publiciran — ali se tako u svoje vrijeme i kasnije uvijek govorilo. U 80 god. izlazio je i politički list »Bošnjak« subventioniran a koji je izdavao pokojni Mehmedbeg Kapetanović⁶⁰ — I beletristički list »Nada«⁶¹ imao je isto svrhu pro-

⁵⁸ Glasoviti jezikoslovac Vatroslav Jagić (1838.—1923.). Polovicom 1896. održao je u austrijskom Parlamentu govor u kojem je zagovarao »bosanski jezik«, što je osobito izazvalo otpor hrvatske i srpske javnosti, za razliku od Bošnjaka muslimana koji su u tome očitovali svoju autonomnost. U svojim je uspomena zabilježio: »Ja sam dakle oštro i precizno (time) naglasio jedinstvo jezika između Beograda, Sarajeva i Zagreba«. Vidi: Tomislav KRALJACIĆ, *Kalajev režim u Bosni Hercegovini 1882—1903*, Sarajevo, 1987., 238. i Ernest FIŠER, »Vatroslav Jagić i Varaždin«, *Zbornik o Vatroslavu Jagiću*, ur. Tihomil Maštrović, knj. 1, Zagreb, 2007., 389.

⁵⁹ Gutachten (njem.) = stručni nalaz/vještačenje, tj. pisac želi kazati da je Jagić dao znanstvenu potvrdu za utemeljenost »bosanskog jezika«.

⁶⁰ Časopis *Bošnjak* izlazio je od 1891. do 1910., a vlasnik i urednik bio mu je Mehmed-beg Kapetanović (1839.—1902.). Financirala ga je zemaljska vlada.

⁶¹ *Nada* je počela izlaziti 1895., izdavač joj je bila zemaljska vlada, a urednik Kosta Hörmann.

pagirati Bošnjaštvo — radi dobrih honorara i Vorschusa⁶² — za koje u mnogo slučajeva nije ni jedan redak napisan — suradjivalo je u Nadi i hrv. i srpskih »literata« sa dosta dobrim nakanom (?).—

Bošnjaštvo je prestalo pod Buriánom⁶³ o kojemu se može misliti kako mu drago, ali to stoji da je pod njegovom vladom zavladao nacionalni princip — hrv. i srpski /spominjem samo Hrv. Dnevnik, Srpsku Rieč, Otačbinu, Narod ali — neko vrijeme Hrv. zajednica.⁶⁴ —

Ako su Srbi više istjerali za sebe i favorizirani to je njihova oporost (?) sjedne strane, a sdruge strane slabost Hrvata da ovi za sebe nisu više i malo pa ništa zadobili. —

Molim te upitaj u Midžića⁶⁵ i zamoli ga u moje ime da mi pošalje obavijest na stavljena pitanja koja sam mu još iz Zagreba spremio, pitanja koja se odnose na predavanja o nasljednom pravu — kojih je 3. primjerak kod tebe ostao a sigurno već davno Midžiću predan.

Pozdrav Vama svima velikim i malim

Vaš tata — Deda.⁶⁶

[NSK, R 7983, B-b 9, Pilar, dr. Ivo; (rukopisna ostavština), akvizicija 2010.]

----- XV. -----

Zagreb 1917, januar 9.

Veleučeni gospodine doktore!

Vrlo rado odgovaram na Vaš cijenjeni upit od 2. o. m. Odnosno se mjesto nalazi u povijesti jajačke banovine, točnije: Jajca /bánság, vár és város/ története 1450—1527 /Monumenta Hungariae historica, Diplomataria vol. 40, Budapest 1915/ p. XVI /doskora će izaći hrv. prijevod/⁶⁷ a glasi ovako:

/Govori se o plivskoj župi/ »Ovakova se teritorijalna jedinica nazivala župom. Mnogo komentovano djelo bagrenorodnog opisivatelja ovog dijela balk. poluo-

⁶² Vorschuss (njem.) = predujam za priloge

⁶³ Grof István Burián od Rajecza (1851.—1922.) bio je zajednički ministar financija (1903.—1912.) i tijekom Prvoga svjetskog rata ministar vanjskih poslova.

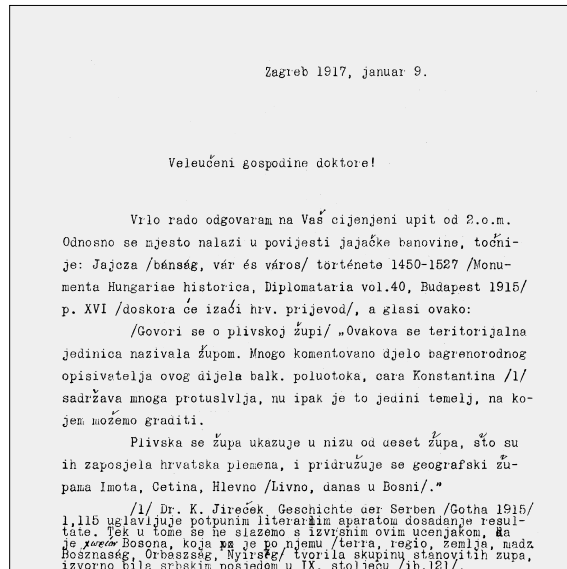
⁶⁴ *Hrvatski dnevnik* je osnovao nadbiskup Stadler, a izlazio je u Sarajevu od 1906. do 1918.; *Srpska Riječ* je izlazila od 1905. u vlasništvu Srpske dioničke štamparije iz Sarajeva; *Otačbina* je izlazila od 1907. u Banja Luci, odn. od 1911. do 1914. u Sarajevu a neko joj je vrijeme vlasnik i glavni urednik bio Petar Kocić; *Narod* je izlazio od 1907. do 1914. u Mostaru i Sarajevu, a vlasnik mu je bio Uroš Krulj, dok za list *Hrvatska zajednica* vidi bilj. 10. Podaci prema: Đorđe PEJANOVIĆ, *Bibliografija štampe Bosne i Hercegovine 1850—1941*, Sarajevo, 1961.

⁶⁵ Osman ef. Midžić

⁶⁶ Radi se o Adalbertu Sheku pl. Vugrovečkom (1851.—1933.).

⁶⁷ Misli se na Šufflayev prijevod uvodnog teksta Lajosa Thallóczyja iz djela koje je taj mađarski povjesničar objavio 1915. u Budimpešti zajedno sa Sandorom Horváthom (*Codex diplomaticus partium regno Ungariae adnexarum /Banatus, ctrum et oppidum Jajca*). Šufflay kasnije objavljuje djelo pod naslovom *Povijest (banovine, grada i varoši) Jajca 1450—1527*. (Zagreb, 1916.).

toka, cara Konstantina /1/ sadržava mnoga protuslovlja, nu ipak je to jedini temelj, na kojem možemo graditi.

Plivska se župa ukazuje u nizu od deset župa, što su ih zaposjela hrvatska plemena, i pridružuje se geografski župama Imota, Cetina, Hlevno /Livno, danas u Bosni/.

/1/ Dr. K. Jireček, Geschichte der Serben /Gotha 1915/ 1, 115 uglavljuje potpunim literarnim aparatom dosadanje rezultate. Tek u tome se ne slažemo s izvrsnim ovim učenjakom, da je χωρίον Bosona,⁶⁹ koja je po njemu /terra, regio, zemlja, madž. Bosznaság, Orbszaság, Nyirség/ tvorila skupinu stanovitih župa, izvorno bila srbskim posjedom u IX. stoljeću /ib. 121/.

S osobitim poštovanjem
Šufflay⁶⁹

[NSK, R 7983, B-b 19, Pilar, dr. Ivo; (rukopisna ostavština), akvizicija 2010.]

----- XVI. -----

Tuzla, 24. X. [1]917.

Dr. IVO PILAR
TUZLA, BOSNA.⁷⁰

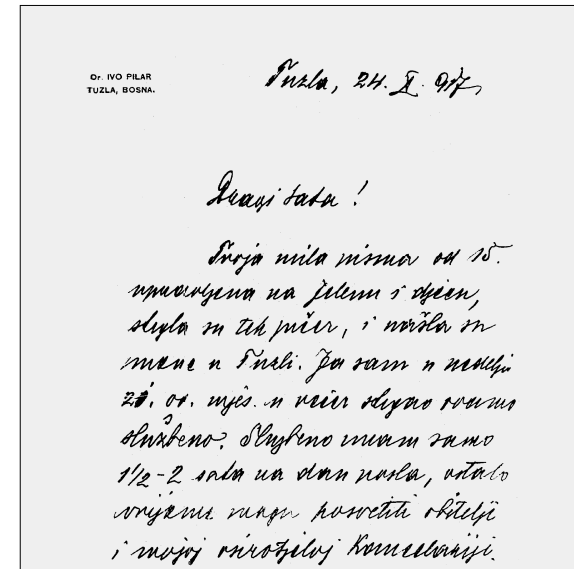
Dragi tata!

Tvoja mila pisma od 15. upravljena na Jelenu i djecu, stigla su tek jučer, i našla su mene u Tuzli. Ja sam u nedelju 21. ov. mjes. u večer stigao ovamo služ-

⁶⁹ χωρίον Bosona (grč.) = zemljica Bosna

⁶⁹ Milan pl. Šufflay (1879.—1931.), sveučilišni profesor i istaknuti albanolog, ubijen u političkom atentatu.

⁷⁰ Na omotnici pisma piše da je upućeno Adalbertu pl. Sheku.

beno. Službeno imam samo 1¹/₂ - 2 sata na dan posla, ostalo vrijeme mogu posvetiti obitelji i mojoj osirotjeloj kancelariji.

Svoje sam dobro našao, svi su zdravo i dobro.

Jučer je bilo 15 godina da smo se Jelena i ja vjenčali, a danas prije 15 godina bio je veliki Rastelessen,⁷¹ sjećam se kao danas. Kako je to sve brzo prošlo!

Trebao sam doći već na 13. u Tuzlu, ali me je vlada pozvala za 20. na veliku konferenciju o kojoj si sigurno čitao, pak sam morao put odgoditi. Ja dolazim u nemoguću situaciju.⁷² Ovamo sam častnik, i ne smijem se baviti politikom, a onamo me odozgora uvlače sve dublje u politiku. Ja se već prilično neugodno osjećam.—

Polovicom ov. mjes. bio je u Sarajevu jedan dopisnik »Az Esta«⁷³ koji je medju inim i mene interviewirao, i napisao čitavu seriju članaka o najnovijim događajima u bosanskoj politici. Šaljem Ti u prilogu prevod iz dvajuh najinteresantnijih članaka. Jedan se tiče mene i moje formule.⁷⁴ Ja sam sasvim zadovoljan, moje uvedenje u magjarsku javnost nije nepovoljno, ich habe mir »eine gute Presse« gemacht.⁷⁵

⁷¹ Vjerojatno je riječ o zabavi na otvorenom.

⁷² Radi se o konferenciji stranačkih prvaka kod Maksima pl. Gyurkovicsa, zamjenika zemaljskog poglavara za Bosnu i Hercegovinu.

⁷³ Madarski dnevni list. Tadašnji tisak spominje dolazak njegova novinara Árpáda Pásztor (1877.—1940.).

⁷⁴ Vidi: Z. GRIJAK, »O sadržaju promemorije Ive Pilara caru Karlu I. (IV.) iz kolovoza 1917.«, GP, 2/2002., sv. 2, 83-103. Također vidi: L. v. SÜDLAND, Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja, Varaždin, 1990., 398-401.

⁷⁵ (njem.) = »o meni su dobro pisali«

Ljudi me mnogo za Tebe pitaju. Ovdje boravi Ćutura (?) inspicira sudove, te vrlo žali što nije tako rano došao, da bi Te ovdje našao.—

Od svih srdačni pozdravi a mami rukoljubi. Izvanredno bih se radovao od Tebe dobiti koji redak. U duhu Te ljubi Tvoj

sinovski odani

Ivo

[NSK, R 5713, korespondencija Ive Pilara, akvizicija 1948.]

----- XVII. -----

Tuzla, 26. XI. [1]917.

Dr. IVO PILAR
TUZLA, BOSNA.

Dragi moj tata!

Primio sam mило Tvoje pismo od 4. ov. mjes., kao i ono od 15. ov. do odgovora prispio sam ipak tek danas, kad sam se na tri dana smirio u svojoj kući u Tuzli.—

Neznam jesi li pratio »Hrv. Dnevnik« i konstatirao veliki preokret u listu.

Ja sam sa krizom i zebnjom gledao kobni razvitak prilika u Bosni, kako sve neustavno ide smjerom serbofilskim i iredentističkim. Nisam ali vidjeo nikoga, koji bi nizbrdo pošla kola znao obustaviti.

Odlučio sam dakle sam kušati, i obzirom na moj vojnički položaj nešto i riskirati.—

Počeo sam od polovice septembra okupljati oko sebe sve pouzdane elemente; sastavio sam jednu izjavu.⁷⁶

Moji članci u »Hrvatskoj« od 2-6/X. o. g. imali su izvrstan uspjeh.⁷⁷ Dr. Sunarić⁷⁸ ga zamjenio sa svojim programom, izbio sam mu oružje iz ruku. Sada sam prešao u offenzivu. Počeo sam skupljati potpise na svoju izjavu. Na 12. XI. otišao sam sa dva pristaša k Stadleru, koji je odmah potpisao, i samo naknadno zatražio ublaženje točke III. u pogledu Slovenaca. On je siroma bio geknebelt⁷⁹ i u opće je oživio, kad je mogao jednu čisto hrvatsku izjavu potpisati.

⁷⁶ Pravaški tisak *Hrvatska* izvještava krajem rujna: »Hrvati su nezadovoljni pisanjem Hrvatskog Dnevnika i žele osnovati novi list sa čistim hrvatskim pravcem.« (»Promjene na bosan. vladi: Novi hrvatski list«, *Hrvatska*, br. 1839, 26. 9. 1917., 1)

⁷⁷ *Hrvatska* je dnevnik frankovačke Stranke prava s podnaslovom Glavno glasilo Stranke prava za sve hrvatske zemlje. U navedenom razdoblju Pilar je objavio nekoliko članaka pod zajedničkim naslovom »Politika u Bosni« (br. 1846.-1849), koristeći pseudonim Spectator Bosnensis.

⁷⁸ Jozo Sunarić (Travnik 1868. — ?) jedan je od prvaka Hrvatske narodne zajednice i potpredsjednik Bosansko-hercegovačkog sabora. Poput Pilara i on je bio austrijski student koji je doktorirao pravo u Beču. Od 1917. je pristao uz jugoslavenski pokret i podržao stvaranje Kraljevine SHS. Na početku NDH proglašen je doglavnikom, ali je ubrzo razriješen dužnosti. Vidi leksikonsku natuknicu o njemu: Zdravko Dizdar i redakcija, »Sunarić, Jozo (Josip)«, *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941.—1945.*, gl. ur. Darko Stuparić, Zagreb, 1997., 372.

⁷⁹ geknebelt (njem.) = sputan

Ugovorili smo za 20./XII. [1]917. publikaciju. Urednici Benković i Gavrić⁸⁰ uskratili su publikaciju, Stadler im je oštro zapovjedio, oni su je donjeli, ali ujedno položili uredništvo i sve udesili samo da bi list morao prestati izlaziti.

Čim sam to opazio, otišao sam k Stadleru, isposlovao si ovlaštenje, sjeo u uredništvo i 2 noći radio ovdje sa Drom Ivicom Pavičićem⁸¹ tako, da list nije prestao izlaziti. Ujedno sam odmah namjestio nove urednike Boića⁸² i Dr Radu Smoljana. List je sada u čisto hrvatskom smjeru i potpuno u mojim rukama.— Stvar je napravila veliki utisak u Sarajevu, većina pučanstva je uz nas. Za provinciju još nisam orientiran. Dimović⁸³ bio je bijesan, javno je po ulici bogove kresao.—

Odletili su sada u Beč tužiti mene i Sarkotića.—

Da se pokrijem pred vojničkom oblasti, bio sam na 20/XI. kod Sarkotića, kome sam cijelu stvar javio, i sam prijavio, da sam bio prisiljen ogriješiti se o Punkt 48. Dienstregeln. I. Th.,⁸⁴ da spasim dobru stvar. Uspjeh toga razgovora bio je taj, da sam odmah podnio (na zapovjed Sarkotića) molbu za enthebung⁸⁵ od vojne službe.—

Dosele sam bio tri tjedna u Sarajevu, a jedan u Tuzli svaki mjesec. Sad će biti obratno i imati ću slobodne ruke da si izgradim jaku političku stranku, što je već odavna cilj mojih želja.—

Moji svi zdravo.—

Na 21. bio sam na vladi i isposlovao Ti izvoznicu za 50 kg. pekmeza. Izvoznica je otišla direktno na Lebensmittelverkehrscentrale (?)⁸⁶ der P. L. B. I. B. i H. u Brčkom. Istoj sam sigurnosti radi još i pisao.—

Možebiti ću doskora doći i u Beč.—

Mami ruke ljubi, Tebe grli

Tvoj

Ivo

[NSK, R 5713, korespondencija Ive Pilara, akvizicija 1948.]

⁸⁰ Ambrozije Benković i Ilija Gavrić bili su svećenici Vrhbosanske nadbiskupije i urednici *Hrvatskog Dnevnika*. Poslije odstupa iz uredništva podržali su Svibanjsku deklaraciju. Njih su u uredništvu zamijenili uz Pilara, te navedenih Smoljana i Boića, još i Ivan Milićević i Ivica Pavičić. Usp. Z. MATIJEVIĆ, *U sjeni dvaju orlova. Prilozi crkveno-nacionalnoj povijesti Hrvata u prvim desetljećima 20. stoljeća*, Zagreb, 2005., 81.

⁸¹ Nekadašnji predsjednik društva Trebević i hrvatski političar iz Sarajeva.

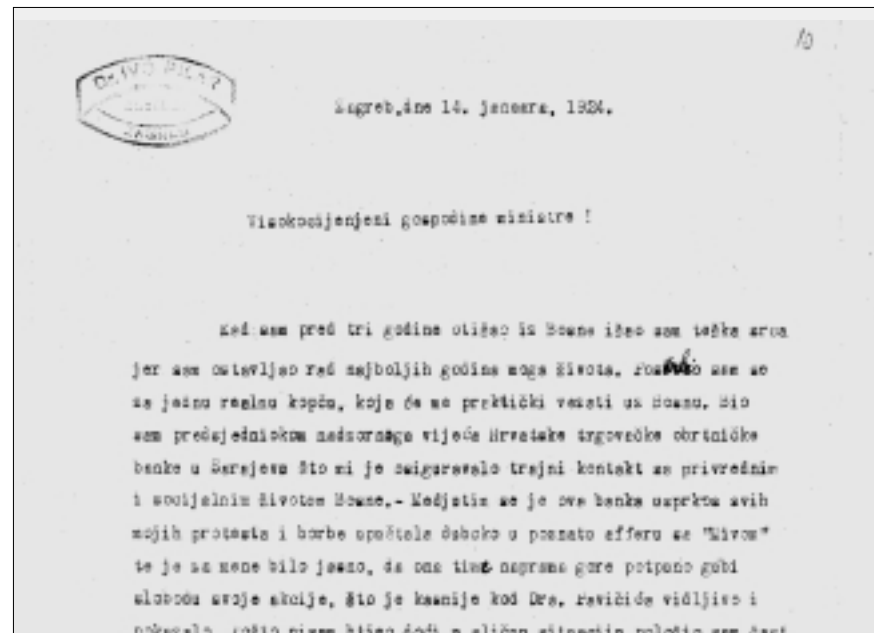
⁸² Riječ je o Rudolfu Boiću.

⁸³ Danilo Dimović (1875.—1951.), odvjetnik u Sarajevu i predvodnik Srpske narodne stranke u Bosni i Hercegovini koji je dobro surađivao s dualističkim čimbenicima, a bio je tijekom rata u audijenciji kod cara i kralja Karla I. (IV.). Godine 1918. izabran je kao predstavnik Hrvatsko-srpske koalicije u kotaru Srb za zastupnika u hrvatskom Saboru.

⁸⁴ Službovnik austro-ugarske vojske.

⁸⁵ Enthebung (njem.) = oslobođenje

⁸⁶ vjerojatno Središnjica za promet živežnim namirnicama

----- XVIII. -----

Dr. IVO PILAR
ADVOKAT
ZAGREB

Zagreb, dne 14. januara 1924.

Visokocijenjeni gospodine ministre!

Kad sam pred tri godine otišao iz Bosne išao sam teška srca jer sam ostavljao rad najboljih godina moga života. Poskrbio sam se za jednu realnu kopču, koja će me praktički vezati uz Bosnu. Bio sam predsjednikom nadzornoga vijeća Hrvatske trgovačke obrtničke banke u Sarajevu što mi je osiguravalo trajni kontakt sa privrednim i socijalnim životom Bosne.⁸⁷ — Medjutim se je ova banka usprkos svih mojih protesta i borbe upuštala duboko u poznatu afferu sa »Mivom« te je za mene bilo jasno, da ona time naprama gore potpuno gubi slobodu svoje akcije, što se kasnije kod Dra. Pavičića vidljivo i pokazalo. Pošto nisam htjeo doći u sličnu situaciju položio sam čast člana nadzornoga vijeća te banke.—

Time sam na svoju veliku žalost izgubio onu praktičku kopču, koja me je vezala uz socijalni i privredni život Bosne. Pošto sam taj gubitak teško osjećao, uperio sam svoje nastojanje onamo, da dodjem u nadzorno vijeće Hrvatske centralne banke kojoj sam takodjer dioničar, što mi je bilo olakšano time, što ima-

⁸⁷ O Pilarovim poslovima na području bankarstva vidi: Mira KOLAR, »Dr. Ivo Pilar i gospodarstvo (s posebnim osvrtom na bankarstvo)«, GP, 1/2001., sv. 1, 67-78.

dem vrlo solidnih veza sa I. hrvatskom štedionicom u kojoj su dvije vodeće ličnosti gda. Dr. Crnadak⁸⁸ i dir. Latković⁸⁹ moji bliži rođjaci. Imao sam već konkretna obećanja, koja su se imala prolijetos izvršiti.—

Medjutim je došao moment fuzije Centralne banke sa Centralnom Muslimanskom kojoj se sigurno nitko nije življe obradovao od mene. Nu još sretniji bih bio, kad bi mogao unići u nadzorni odbor fuzionirane banke.—

Ja sam slobodan ovo moje ambicioniranje saopćiti i Vama visokocijenjeni gospodine ministre, sa molbom, da me poduprete u mom nastojanju.—

Ja sam, kako rekoh, najbolje moje godine, sproveo u Bosni i držim, da si smijem laskati, da imam zasluga za ovu zemlju. Ja sam prvi počeo raditi za suradnju katolika sa Muslimanima, i u svrhu emancipacije od preteznoga klerikalnoga upliva organizovao Hrvatsku narodnu zajednicu, te je ova ideja postala osi bosanske politike. Ja bih smatrao priznanjem za ovo moje nastojanje kome sam mnoge žrtve doprinjeo a još i danas za moj ondašnji rad plaćam, kada bih bio primljen u nadzorno vijeće fuzionirane banke. Držim pako, da bih novome zavodu mogao biti od osnovne koristi, ne samo kao odvjetnik u Zagrebu, i po mojima ekscelencijelnim vezama sa odlučnim ličnostima kod I. Hrvatske štedionice nego i kod većine velikih novčanih zavoda u Zagrebu, gdje su moji drugovi iz mladosti i obiteljski prijatelji vodeće ličnosti.— Istaknuo bih moje uske veze sa Hrv. Eskomptnom bankom, gdje me veže intimno obiteljsko prijateljstvo sa gen. direktorom Dr. Svrjugom⁹⁰ kod koga su mi vrata vazda otvorena. Sve te veze mogao bih iskoristiti u korist novoga fuzioniranoga zavoda, ako me počasti svojim povjerenjem.— Pošto pako znam, da kod Muslimana uživam mnogo povjerenja to molim, da istome dati izraza na način da me izaberete u nadzorni odbor. Ja ću idućoj glavnoj skupštini po svoj prilici osobno prisustvovati.—

Izvolite primiti izraz osobitoga veleštovanja od Vašega najodanijega:

Dr Ivo Pilar

Gospodin
Dr. Mehmed Spaho⁹¹
predsjednik jugosl. muslimanske organizacije
ministar i. s.
u Sarajevu.

[ABI, bez sign.]

⁸⁸ Milivoj Crnadak (1860.—1947.) bio je od 1897. generalni ravnatelj Prve hrvatske štedionice.

⁸⁹ Franjo Latković (1880.—1949.), istaknuti bankarski stručnjak koji je radio od početka 20. stoljeća u Prvoj hrvatskoj štedionici. Od 1926. postaje Crnatkov zamjenik. Specijalizirao se u velikim bankama u Njemačkoj (Deutsche Bank) i Francuskoj (Crédit Lyonnaise).

⁹⁰ Stanko Šv(e)rljuga (1880.—1958.) bio je generalni ravnatelj Hrvatske eskomptne banke i predsjednik Zagrebačke burze za robe.

⁹¹ Mehmed Spaho (1888.—1940.) bio je predsjednik Jugoslavenske muslimanske organizacije i ministar u više jugoslavenskih vlada. Zahvaljujem dr. Z. Hasanbegoviću što mi je ustupio preslik ovog pisma radi objavljivanja.

XIX.

Veleučeni gosp.
Dr Ćurčin⁹²
Zagreb
Margaretska ulica, uredn.
»Nova Evropa«

Velecijenjeni gosp. uredniče!

Izenada morao sam poslovno otputovati u Beograd. Moj članak o Bogumilstvu zakasnit će po tome za dan dva, ali ne više.⁹³ Nadam se, da ću Vam ga do subote svakako moći poslati. Sa mnogo pozdrava Vaš

Dr. Ivo Pilar

B[elo]g[ra]d 18/VI. [1]924.

[NSK, R 7446 b, br. 2197, pisma uredništvu Nove Evrope]

XX.

ODVJETNIK
D^R IVO PILAR

Zagreb, 10. studena 1926.

ZAGREB
BERISLAVIĆEVA ULICA BR. 8
TELEFON 43.

Visokocijenjeni gosp. veliki meštre!

Vrlo sam sretan, što sam primljen u odličnu Zmajevsku družinu, koja meni, skromnom poborniku na njivi Hrvatske historije, mora biti toliko simpatična.

Na nesreću baš danas, kad bi morao biti primljen u Vaše bratstvo, neodgodivo sam zapriječen da dodjem na Zmajski sastanak.— Ovdje boravi moj francuski prijatelj prof. Blondel,⁹⁴ kojim me veže mnogogodišnje prijateljstvo te mu moram bezuvjetno posvetiti ovu večer, tim više, pošto još večeras iz Zagreba odilazi.—

Molim Vas i moju časnu Zmajsku braću, da me za večeras izvine, a ja ću se scjeniti sretnim da buduću srlijedu budem rite primljen u Vaše bratstvo.—

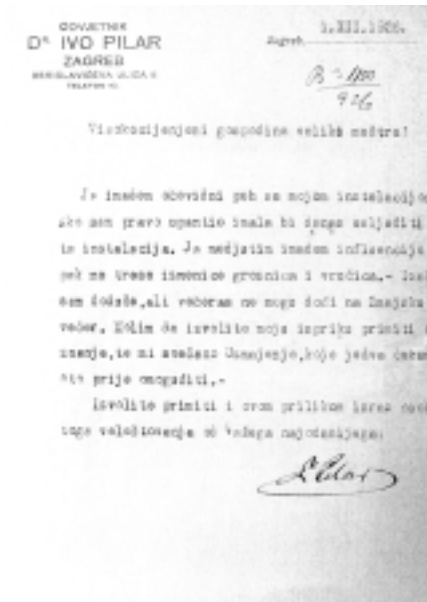
Izvolite i ovom prilikom primiti izraz osobitoga veleštovanja od Vašega najodanijega:

Dr Pilar

⁹² Milan Ćurčin (1880.—1960.) osnovao je u Zagrebu časopis *Nova Evropa* koji je izlazio od 1920. do slova Kraljevine Jugoslavije (1941.). U njemu surađuje intelektualna elita pretežito nedvojbene jugoslavenske orijentacije. Vidi recentno djelo: *Nova Evropa: 1920—1941: zbornik radova*, ur. Marko Nedić i Vesna Matović, Beograd 2010.

⁹³ Ivo PILAR, »Bosansko bogumilstvo i Grgur Ninski«, *Nova Evropa*, Zagreb, 1929., knj. XX, br. 1-2, 3-9.

⁹⁴ Georges Blondel (1856.—1948.), francuski povjesničar.

Veleblagorodni gospodin
Emilij pl. Laszovski⁹⁵ veliki meštar Braće Hrv. Zmaja
Zagreb
Kamenita vrata

[HDA, fond Braće hrvatskog zmaja, 635, dossier Ivo Pilar]

XXI.

ODVJETNIK
D^R IVO PILAR

Zagreb, 1. XII. 1926.

ZAGREB
BERISLAVIĆEVA ULICA BR. 8
TELEFON 43.

Visokocijenjeni gospodine veliki meštre!

Ja imadem očevidni peh sa mojom instalacijom. Ako sam pravo upamtio imala bi danas usljediti ta instalacija. Ja međjutim imadem influenciju pak me trese izmljenice groznica i vrućica.— Izašao sam doduše, ali večeras ne mogu doći na Zmajsku večer. Molim da izvolite moju ispriku primiti na znanje te mi svečano Uzmajenje, koje jedva čekam što prije omogućiti.—

⁹⁵ Emilij pl. Laszowski (1868.—1949.), hrvatski povjesničar i arhivist. Bio je na čelu Zemaljskog arhiva u Zagrebu i suosnivač Družbe Braća hrvatskog zmaja.

Izvolite primiti i ovom prilikom izraz osobitoga veleštovanja od Vašega najodanijega:

Dr. Pilar

[HDA, fond Braće hrvatskog zmaja, 635, dossier Ivo Pilar]

----- XXII. -----

Dragi moj Ivica!

Ovih sam dana čitao u »Obzoru« o Tvome predavanju o Bogumilima, koje si nedavno održao i koje je vrlo uspješno.⁹⁶ Ja Ti čestitam i veseli me, da se je Zagreb ponovno zainteresovao za ovo pitanje. S time u vezi moguće je da će Te zanimati, da sam ja u toj stvari pred nekoliko dana preko prof. g. Dr. Šišića⁹⁷ podnio Akademiji znanosti i umjetnosti jednu predstavku, u kojoj sam joj predložio sistematsko snimanje (fotografiranje znamenitih nekropola, crtanje formi pravljenje abklača⁹⁸ od natpisa, ornamenata i raznih viteških igara (turnire, lov i t.d.), nadalje prikupljanje narodne predaje i drugih historičkih bilježaka.

Abklači i fotografije mogli bi se smjestiti gdje god u muzeju poput galerije, što bi bilo od velike naučne vrijednosti.

Inače bi Akademija mogla izdati jedno veliko monumentalno djelo o Bogumilima i stećcima. Sav taj posao, koji je inače vrlo ogroman, razdjelio bih na 3 godine a radio bi ga zajedno sa prof. Rendeom.⁹⁹ Veliko je pitanje finansiranje mog poduzeća, jer su radovi u terenu dosta skupi.

Gosp. prof. Šišić mi piše, da je moj predlog podnio Akademiji i toplo ga preporučio. Ti si sigurno poznat sa svom gospodom iz Akademije pa Te molim da i Ti s tvoje strane poradiš oko toga i da taj rad preporučiš.

Ovdje je sve pri starom. Sinoć je bila Napretkova zabava, koja je vrlo lijepo uspjela. Ja sam tek u 5 sati došao kući, pa sam i prilično mamuran.

Ovih dana kanio sam doći u Zagreb ali sam radi lošeg vremena odustao od putovanja na kongres u Split i usljed toga je otpao i Zagreb.

Žao mi je što ću morati povući moju veliku studiju o oružju, što je bila uzela Akademija da štampa. Ne mogu se složiti s gosp. Boranićem¹⁰⁰ glede formata. On bi htio da štampa na formatu »Zbornika«¹⁰¹ a slike bi došle na posebnim tab-

⁹⁶ Ovdje se radi o Pilarovu predavanju od 26. siječnja 1927. kod Braće hrvatskog zmaja pod naslovom »Bogumilstvo i njegova uloga u hrvatskoj povijesti«. Vidi: rubrike »Domaće vijesti« u *Obzoru*, 1927., br. 22, 3 i br. 25, 3. Isto tako vidi i Pilarov članak »Još o bogumilstvu i o »Bosanskoj crkvi« u *Obzoru*, 1928., br. 11 i 12. Više o Pilarovu pogledu na pitanje Crkve bosanske vidi: Z. MATIJEVIĆA, »Dr. Ivo Pilar i problem Crkve bosanske (»bogumilstvo«)«, *Pilar*, 1/2006., br. 1 (1), 69-81.

⁹⁷ Ferdo Šišić (1869.—1940.) sveučilišni profesor u Zagrebu i akademik.

⁹⁸ abklač (njem.) = kliše

⁹⁹ Ivan Rengjeo (1884.—1962.), slavist i numizmatičar. Još prije Prvoga svjetskog rata bio je srednjoškolski profesor u Sarajevu.

¹⁰⁰ Dragutin Boranić (1870.—1955.), jezikoslovac i akademik.

¹⁰¹ Misli se na akademijin *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*. U tom je *Zborniku* Pilar objavio studiju »O dualizmu u vjeri starih Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju«, Zagreb, 1931., knj. XXVIII, sv. 1, 1-86.

Dragi moj Ivica!

Ovih sam dana čitao u »Obzoru« o Tvome predavanju o Bogumilima, koje si nedavno održao i koje je vrlo uspješno. Ja Ti čestitam i veseli me, da se je Zagreb ponovno zainteresovao za ovo pitanje. S time u vezi moguće je da će Te zanimati, da sam ja u toj stvari pred nekoliko dana preko prof. g. Dr. Šišića podnio Akademiji znanosti i umjetnosti jednu predstavku, u kojoj sam joj predložio sistematsko snimanje (fotografiranje znamenitih nekropola, crtanje formi pravljenje abklača od natpisa, ornamenata i raznih viteških igara (turnire, lov i t.d.), nadalje prikupljanje narodne predaje i drugih historičkih bilježaka.

lama, dok ja stojim na stanovištu, da slike moraju doći u tekst i radi toga treba veći format. Nemam sreće s mojim radovima i najposlije će otići svi u peć.

Srdačno te pozdravlja

tvoj Vejsil¹⁰²

Sarajevo 2/2 1927

[NSK, R 7983, B-b 28, Pilar, dr. Ivo; (rukopisna ostavština), akvizicija 2010.]

----- XXIII. -----

4. veljače [1927].

Dragi Vesilje!

Primio sam mile Tvoje redke od 2. ov. mjes. pak Ti hvala na Tvom izvještaju, koji me izvanredno interesira, pošto ja držim bogomilstvo za najvažnije religiozno historijsko pitanje za Hrvatsku povjest. Ja sam u januaru dapače bio četiri dana u Grazu, gdje sam študirao njeke osobito rjetke stare knjige o tom pitanju, koje sam dobio u Grazu iz Bečke dvorske biblioteke.—

Dozvoli da Te kao prijatelj na nešto upozorim, i da Te umolim, da u pogledu formata za Tvoju veliku studiju o oružju bezuvjetno popustiš. Za Tebe, a i za nas sve Tvoje prijatelje je od najveće važnosti da što više Tvojih radnja izadje u Akademiji u tom najvišem našem znanstvenom forumu. Zato držim da moraš

¹⁰² Vejsil Ćurčić (1868.—1959.), arheolog i etnograf koji je uoči Prvoga svjetskog rata bio muzejski pristav u sarajevskom Zemaljskom muzeju. Tijekom Prvoga svjetskog rata imenovan je kustosom, a za vrijeme Drugoga svjetskog rata njegovim ravnateljem. Vidi o njemu natuknice: Slavko BATUŠIĆ, *Hrvatska enciklopedija*, Zagreb, 1942., sv. 4, 415.; Đuro BASLER, *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb, 1984., sv. 3, 350.

bezuvjetno popustiti u pitanju formata, tim više pošto po mom shvaćanju držim da na strani Akademije nema nikakvog drugog motiva, doli financijalnoga pitanja. To je pako tako važan faktor, da svaki čovjek mora na nj uzeti obzira. I Akademija imade svoje financijalne poteškoće. I meni je dobro poznato /moj stric Martin¹⁰³ je podpredsjednik Akademije/ da te poteškoće nisu malene.— Zato brate Vesilje, popusti na svaki način: bolje i crn kruh, nego prazna torba, drugim riječima bolja Tvoja študija u »radu« sa naknadnim slikama, nego čitavi Tvoj sa toliko truda sastavljeni duševni rad da truhne gdje god na tavanu.— Zato me poslušaj i nećeš žaliti.—

Silno me veseli Tvoj predlog glede bogomilja, pak bi i ja bio pripravan da unidjem eventualno u dotični odbor.—

Ja sam opet prodao nješto Tvojih knjiga i prilazem Ti ovdje 100 Dinara. — kojih primitak molim da mi potvrdiš.— Ja sada nisam prodavao Tvoje knjige, jer u fašniku, vaktu kad kauri polude, nemaju zagrebčani za knjige novaca. Oko Uskrsa možeš očekivati dalnju pošiljku.

Ja ću moje predavanje o Bogomilima dati tiskati i poslati ću ti ga.¹⁰⁴—

Mnogo te pozdravlja. Tvoj iskreni prijatelj:

[Ivo]

[NSK, R 7983, B-a 17, Pilar, dr. Ivo; (rukopisna ostavština), akvizicija 2010.]

----- XXIV. -----

Z[agre]b. 19/2 [19]27.

Dragi Pilaru!

Ne znam hoću li moći za sada dospjeti do Tebe. Zato Ti javljam ove interesantne podatke.

1. G. 1227. spominje se prvi put Požega u Slav.[oniji], koju dobiva kaločka biskupija, da uzmogne energično djelovati protiv krivovjeraca.

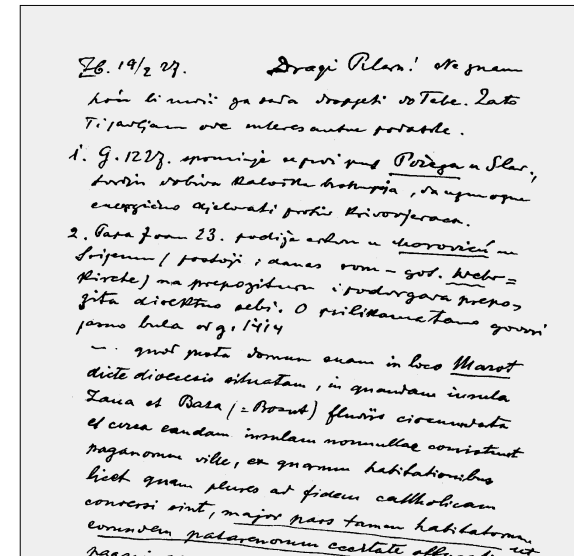
2. Papa Ivan 23. podiže crkvu u Moroviću u Srijemu (postoji i danas rom.-got. Wehrkirche)¹⁰⁵ na prepozituru i podvrgava prepozita direktno sebi. O prilika tamo govori jasno bula od g. 1414.

~quod juxta domum suam in loco Marot dicte Dioec. situatam in quadam insula Zana et Bata (= Bosut) fluviis circumdata, et circa eandem Insulam nonnullae consistunt paganorum Ville, ex quarum habitatoribus licet quamplures ad

¹⁰³ Martin Pilar (1861.—1942.) bio je arhitekt po struci. O njegovu ugledu govori i činjenica da je bio član Jugoslavenske (danas Hrvatske) akademije znanosti i umjetnosti od 1919., a zatim i njezin potpredsjednik u razdoblju 1924.—1934. godine.

¹⁰⁴ Riječ je o knjižici *Bogomilstvo kao religijozno-povjestni te kao socijalni i politički problem: dva predavanja Dra Ive Pilara što ih je na 10. veljače i 10. ožujka 1927. održao u Sociološkom društvu u Zagrebu*, Zagreb, 1927.

¹⁰⁵ Szabo u svojem djelu *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji* (Matica hrvatska, Zagreb, 1920., 157) piše da se u Moroviću sačuvala »stara crkva s obrambenim tornjem opasana grabom«.

fidem catholicam conversi sint, major tamen pars habitorum eorundem paganorum offuscata cecitate, ut pagani remanserint, et remanent infideles, quodque licet in eisdem Insula & villis, que in prefate Dioec. seu infra ejus limites consistunt, nonnullae parrochiales ecclesie & cappelle sint fundate, ipsi tamen habitatores Episcopo Quinquecclesien nunquam obediunt, neque obediunt, nec alicui decimam solvere hactenus consueverunt...¹⁰⁶

V. Koller: Hist. episc. Quinquecc.

III. 313-322.¹⁰⁷

Ako što želiš potanje znati napiši kartu na donju adresu. Ja ću je već dobiti.

Iskreno Te pozdrava

Prof. Gj. Szabo¹⁰⁸

Marovska ul. 11.

[NSK, R 7983, B-b 26, Pilar, dr. Ivo; (rukopisna ostavština), akvizicija 2010.]

¹⁰⁶ »da je kraj njegove (sc. Ivana Morovića) kuće smještene u mjestu Morović u spomenutoj (sc. Pečuškoj) biskupiji na nekom otoku okruženom rijekama Savom i Bosutom i oko tog istog otoka smještena nekolicina naselja pogana/nevjernika; da, premda su iz tih naselja mnogi prešli na katoličku vjeru, ipak je velik dio stanovnika obmanut sljepilom patarena ostao poganski i /sad/ ostaju nevjernici i da premda je na istom otoku i u istim selima koja se nalaze u spomenutoj biskupiji ili ispod njezinih granica podignuto nekoliko župnih crkava i kapela, ipak se sami stanovnici nikada nisu pokoravali niti se pokoravaju pečuškom biskupu i nisu imali običaj sve dosad njemu plaćati desetinu.« Zahvaljujem dr. sc. Tamari Tvrtković na prijevodu s latinskog jezika.

¹⁰⁷ Josephi KOLLER, *Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum*, tomus III., complectitur res gestas ab anno MCCCXVI ad MCCCCLIX, Posonii 1784., prijepis sa str. 319 i 320. Kollerove se knjige čuvaju u ostavštini Josipa Kuševića u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

¹⁰⁸ Gjuro Szabo (1875.—1943.), povjesničar i konzervator. Više o njemu vidi u zborniku radova *Gjuro Szabo u hrvatskoj kulturi*, ur. Jozo Marević, Velika Gorica, 2010.

----- XXV. -----

ODVJETNIK

D^R IVO PILAR Zagreb,

ZAGREB

BERISLAVIĆEVA ULICA BR. 8

TELEFON 43.

12. studena 1929.

Visoko cijenjeni gospodine doktore!

Članak o »Svetom Savi«¹⁰⁹ već je pri svršetku, te ćete ga po obećanju dobiti prije 15 ov. mjes.

Javljam Vam to Vašega ravnjanja radi, te Vas molim da izvolite i ovom prilikom primiti izraze osobitoga veleštovanja od Vašega najodanijega:

Dr. Ivo Pilar

Veleučeni gospodine

Dr. Milan Ćurčin

Zagreb.

[NSK, R 7446 b, br. 2292, pisma uredništvu *Nove Evrope*]

----- XXVI. -----

Mnogopoštovani i dragi Edhem-Efendija!¹¹⁰

Draga mi je uspomena na ona lijepa vremena, kad smo nas dva prije 31-32 godine suradjivali u klubu hrvatskih književnika u Sarajevu.¹¹¹ Razumjeti ćete, kako bi mi srcu godilo, kad bismo mogli stupiti ponovno u suradnju na jednom polju, koje mi se danas čini osobito važnim.

Lijepa je naša bosanska riječ: »Ničija nije do sabaha«¹¹² gorila. Sigurno neće ni svijeca sadašnjeg režima vječno goriti, pak je za nas svejedno hoće li se ona utrnuti za dva-tri mjeseca ili za dvije tri godine.

Na svaki način vrlo je važno pripremiti se dobro na taj odlučni momenat, koji dolazi, i kad će trebati opet na bazi istinske demokracije sa širokim slojevima

¹⁰⁹ Pilarov članak »O Svetom Savi i njegovu znamenovanju« objavljen u *Novoj Evropi*, 1930., br. 1, 1-10.

¹¹⁰ Edhem Mulabdić (1862.—1954.), književnik i političar, koji se naročito istaknuo nakon 1918. kad je tri puta izabran u rodnom mjestu za skupštinskog zastupnika kao član Jugoslavenske muslimanske organizacije. Jedan je od pokretača i urednik revije *Behar* u kojoj su se okupljali još neki muslimanski intelektualci stalno ili kraće vrijeme bliski hrvatskoj nacionalnoj ideji (Bašagić, Mešić, Hadžić). Od 1929. bio je i predsjednik društva Narodna uzdanica. Vidi: Zlatko HASANBEGOVIĆ, *Muslimani u Zagrebu 1878.—1945. Doba utemeljenja*, Zagreb, 2007., 93-94.

¹¹¹ Usp. Muhsin RIZVIĆ, *Bosansko-muslimanska književnost u doba preporoda (1887—1918)*, Sarajevo 1990., 148-149., kao članovi Kola sarajevskih književnika spominju se Pilar i Mulabdić.

¹¹² sabah (tur.) = jutro, zora

naroda stupiti u političku borbu. Treba se pripremiti u prvom redu programatski, a svaki rodoljub treba da učini, šta zna i može.

Mene mnogo muči spoznaja, da hrvatska politika nikada nije riješila potpuno bosansko hercegovačko pitanje u okviru hrvatske politike. Po mom shvaćanju, to nije riješio ni Starčević ni Radić, i ja držim da je to jedan od glavnih uzroka naših neuspjeha. Naša politika nikad nije imala jasno i bistro prorađeni realni program glede Bosne i Hercegovine, koje su po mome uvjerenju jezgra Hrvatsko-srpskih odnosa.

To je bio vazda jedan veliki elemenat slabocće hrvatske politike, ali i jedan elemenat nesigurnosti i politička nesreća za same Bošnjake. Ali ja držim i to, da glavnu riječ kod toga konačnoga uvodjenja bosansko-hercegovačkoga pitanja u hrvatsku politiku moraju imati Bošnjaci i Hercegovci sami, a među njima u prvom redu bos. Muslimani.—

Ja Vas dakle molim, da mi pomognete, da se ovo nezdravo stanje dokonča, i da se uz suradnju samih Bosanaca i Hercegovaca za hrvatsku politiku izradi detaljni program glede rješavanja pitanja Bosne i Hercegovine.

Krasna je prigoda predstojeća zabava Narodne Uzdanice¹¹³ u Sarajevu, gdje će se skupiti svi sarajevski Muslimani, koji hrvatski osjećaju ili sa hrvatskom mišlju simpatiziraju.

Molim Vas dakle, da tom zgodom upriličite sastanak nekolicine najvidjenijih Vaših pristaša, da im pročitate ovo pismo i da s njima u sporazumu izradite jedan kratki memorandum, u kojem ćete istaknuti svoje mišljenje, kako bi se imao riješiti bosansko-hercegovački problem u okviru hrvatske politike. Ja držim da neće biti na odmet, da Vam saopćim, što ja o tome pitanju mislim.

Po mome uvjerenju treba pitanje budućnosti Bosne i Hercegovine riješiti u tri etape. U tu svrhu treba povesti jednu pametnu etapnu politiku, koja ima otprilike izgledati ovako:

1.) Prva je etapa: Uspostaviti Bosnu i Hercegovinu kao jedinstveno upravno područje te podjedno tražiti njezinu autonomiju.

Ovo treba po mome mnijenju zahtijevati sa slijedećim obrazloženjem: Bosna i Hercegovina usljed svoje preko sedamstogodišnje vidljivo separatne političke i kulturne povijesti (od Kulina-bana do okupacije 1150—1878) imade svoje posebne potrebe, posebne rane i bolesti. Ne može se ovim potrebama udovoljiti niti ove rane i bolesti uspješno liječiti, ako se Bosna i Hercegovina administrativno spoje sa krajevima, koji imadu drugu političko-kulturnu prošlost, druge potrebe, druge rane i bolesti. Autonomijom dobivamo mi prirodnu većinu u B. i H.

¹¹³ Više: *Značaj i uloga »Narodne uzdanice« u društvenom životu Bošnjaka (1923.—1945.)*, Bošnjački institut, Fondacija Adila Zulfikarpašića, Institut za istoriju u Sarajevu 2002. Mulabdić je bio od 1929. predsjednik glavnog odbora Narodne uzdanice i na tom je položaju bio sve do prestanka rada društva 1945. godine.

2.) Druga etapa: Sjedinjenje B. i H. sa Dalmacijom.

Dalmacija je za B. i H. primorje, a B. i H. je za Dalmaciju prirodno kopneno zaledje.— A to je važno ne samo za obadva područja sa ekonomskoga gledišta, jer B. i H. ne mogu u novom državnom sklopu ekonomski procvasti ni doći do negdašnjeg blagostanja bez najužeg priključka na obalu i njene luke i promet, niti može Dalmacija kao kršni primorski i pasivni kraj isto postići bez svoga kopnenoga zaledja.—

Uz to je Dalmacija danas najugroženiji kraj cijele države (Italija, londonski pakt, fašizam) i kako nas historija uči, Dalmaciju u njezinom uskom okviru nije moguće očuvati od talijanskih utjecaja na drugi način, nego da ju se što uže poveže sa njezinim prirodnim zaledjem, koje prirodno siže do Drine.—

Ne udovoljavati ovome diktatu geopolitičkog položaja i jasnog putokaza povjesti znači ugrožavati interese cijele države, zato svaki, koji se tome protivi snosi ogromnu odgovornost naprama interesima cijele države.—

Ovim sjedinjenjem dobivamo dvotrećinsku većinu u B. i H. i D.

3.) Treća etapa: Sjedinjenje ovoga povećanoga područja sa Hrvatskom i Slavonijom.

Ove dve provincije jesu veza za B. i H. i Dalmaciju sa Srednjom Evropom. Pošto Srednja Evropa svojim prometom prirodno teži na more a B. i H. sa svojim produktima prirodno gravitira u srednju Evropu, onda je samo na štetu obih ovih prolaznih područja, ako se oni ne organiziraju administrativno jedinstveno. Samo kao jedinstveno administrativno tijelo mogu ove zemlje maksimalno procvjetati i uznapredovati. To je tim nužnije, što je sama priroda mačuhinski ove krajeve tokom voda i brdima razdijelila, pak treba pametnom administrativnom i kulturnom politikom to izjednačiti i ispraviti, i ove predjele dići do maksimalnoga ekonomskoga i kulturnoga procvata.—

Ovako bismo stvarnim i ekonomsko i prometno političkim obrazloženjima dali jaku i neborivu podlogu našim nacionalno političkim ciljevima, koji se sa ovoga gledišta po mome mnijenju nebi mogli uspješno pobijati niti trajno osujetiti. Onaj koji bi to činio podnio bi isti odium kao i nekad Austro Ugarska, da neda ovim zemljama kročiti putem ekonomskoga i kulturnoga napretka, a to po mome mnijenju neće moći podnijeti niti sadašnji vlastodršci.—

Ova moja koncepcija naravski nije za Vas obvezatna, ona Vam ima služiti samo kao primjer za shvaćanje jednog ljubitelja i prijatelja B. i H., kako bi se to pitanje imalo riješiti.—

Ali meni se čini, da samo ovakav program može zapriječiti onu nesreću, koja se sprema i Bošnjacima i nama: a to je konačna dioba Bosne i Hercegovine. Ja ovu diobu smatram i nenaravnom i štetnom, ali ona dobiva i ovdje sve više pristaša, u glavnome za to, što nema nikakva drugoga pametna programa ni plana.

Ja si provedenje ovoga programa ne predstavljam ni lahkim ni brzim. Mi smo provedenju toga programa već bili bliže nego danas, ali je naša vlastita krivnja,

da smo danas dalje, nego smo bili prije 15 godina. Ja računam za svaku etapu po par decenija rada i borbe. Možda je dakle i praktički suviše iznositi odmah sve tri etape, pak bi bilo bolje izaći samo sa prvom. Ali ja držim, da oni koji počinju stvar moraju bezuvjetno imati pregled preko čitavoga razvitka. Tim svaka-ko dobivamo program za veći odsjek vremena možda, za cijelo jedno stoljeće.— Ali samo jasnim i precizno ocrtanim jednim programom može naša politika izaći iz ove ukočenosti i mrtvila, u kome se danas nalazi.—

Izvolite Vi u jednom kratkom memorandumu iznesti Vaše stanovište, isti meni poslati, a ja ću ga provući kroz uši ovdašnjih naših vodećih ljudi i uprijeti sa mojim ovdašnjim prijateljima, da Vaše shvaćanje bude prihvaćeno u što većoj mjeri kao baza zajedničkoga našega budućega rada.—

Mnogo Vas i sve Vaše čestite suradnike pozdravlja

Vaš davnašnji ahabab¹¹⁴ i štovatelj

Zagreb, 3. III. 1932.—

[Dr. Ivo Pilar]

[NSK, R 7983, B-a, 7, Pilar, dr. Ivo; (rukopisna ostavština), akvizicija 2010]

----- XXVII -----

Novi Sad, 2. travnja 1932.

Sreski sud.

Visoko poštovani gospodine doktore!

Slobodan sam, da Vam se javim ovim pismom.

Sada sam premješten iz Negotina u Novi Sad.

Studirajući naš problem naišao sam u knjizi Oskara Randia *La Jugoslavia*,¹¹⁵ izdanoj 1922. u Rimu od Lega Italiana per la tutela degli interessi nazionali na str. 494 (oprostite da Vam citiram — naime neznam pouzdano, da li Vam je to poznato), da citira recenziju Attilija Tamara¹¹⁶ u reviji »Politica« (svibanj 1921.), koji veli za »Südslawische Frage u. Weltkrieg«.¹¹⁷ »E la piu vasta (ha 716 pagini), la piu completa e la piu importante opera che sia stata scritta sul problema degli Slavi meridionali e sulle loro lotte nazionali. E scritta dal punto di vista puramen-

¹¹⁴ ahabab (arap.) = prijatelj

¹¹⁵ Oscar Randi, zadarski pisac i publicist (»lo scrittore e publicista zaratino«), prema talijanskom povjesničaru Lucianu Monzaliju, <http://www.unipr.it/arpa/defi/CVMonzali.html>, pristup: 25. IV. 2012.) iredentističkog svjetonazora. Napisao je između dvaju svjetskih ratova niz studija o povijesti Dalmacije, talijanskoj manjini toga područja i njezinim političkim prvacima (Bajamonti, Ghiglianovich i dr.).

¹¹⁶ Attilio Tamaro (1884.—1956.), talijanski povjesničar i diplomat. Opširnije vidi: S. LIPOVČAN, »Pilar's Work *The South Slav Question: on the Origin of the Manuscript and the Fate of the first (Viennese) Edition*«, *Pilar*, 1/2006., br. 2 (2), 50. Tamaro je autor više zapaženih knjiga od kojih se najviše izdvajaju *Italiani e Slavi nell'Adriatico* (1915.) i *La Vénétie Julienne et la Dalmatie* (1918.) u kojima zagovara iredentističke ciljeve.

¹¹⁷ Misli se na Pilarovu monografiju o južnoslavenskom pitanju.

te croato, con tendenza antiserba ed antitaliana.¹¹⁸ Veli, da je to »un monumento dell' ideale croato«.¹¹⁹

Međutim uprav istodobno uspjelo mi je nabaviti još jedno djelo, koje je od srpske kronike negativno ocjenjeno i to čini mi se od Joce Pižona Jovanovića¹²⁰ iz Srp. knjiž. Glasnika, a to je naime djelo Ernsta Anricha Die Jugoslawische Frage und die Julikrise 1914. (izd. W. Kohlhammer Verlag Stuttgart 1931.)¹²¹ — dakle djelo vrlo svježje. Izvanredno sam se obradovao, da sam u stvari našao po priznanju samog autora — pravi ekcerpt Vašeg bečkog djela. Na str. 14. veli pisac u bilješci doslovce ovo:

»Aber zu Eingang dieses Kapitels sei doch ein Buch ganz allgemein herausgestellt: von Südland 'Die S. Frage u. d. Weltkrieg'. Dieses Buch ist viel zu wenig bekannt. Denn abgesehen von der Bedeutung der südsl. Frage auch für unsere Gegenwart u. Zukunft kann es in der Vielseitigkeit u. dem Ernst der Auffassung eine Musterarbeit für die Erfassung ähnlicher völkischer Grenzprobleme genannt werden. Südland ist ein Pseudonym für Pilar. Pilar ist selbst Kroat. Das Buch erschien noch vor dem Zusammenbruch u. wollte die Monarchie an ihre Aufgabe mahnen u. zu ihrer Lösung mit beitragen. Der Grundgedanke dieses Kapitels ruht auf diesem Buch, die beiden ersten Abschnitte auch in den Einzelheiten zu sehr grossen Teilen.«¹²²

Dodajem, da i Oscar Randi veli, da ste djelo napisali potaknuti pisanjem Jovana Cvijića¹²³ aspiracijama na Bosnu i Hercegovinu »il Dott. Ivo (Giovanni) Pilar, un croato bosniaco, concepì l'idea di confutarlo. Il libro pubblicato con lo pseudonimo del L. v. Südland.«¹²⁴

¹¹⁸ »Najgolemije, najcjelovitije i najvažnije djelo koje je napisano o problemu južnih Slavena i njihovim nacionalnim borbama. Napisano je sa čisto hrvatskog gledišta s protusrpskom i prototalijanskom tendencijom.«

¹¹⁹ »spomenik hrvatskom idealu«

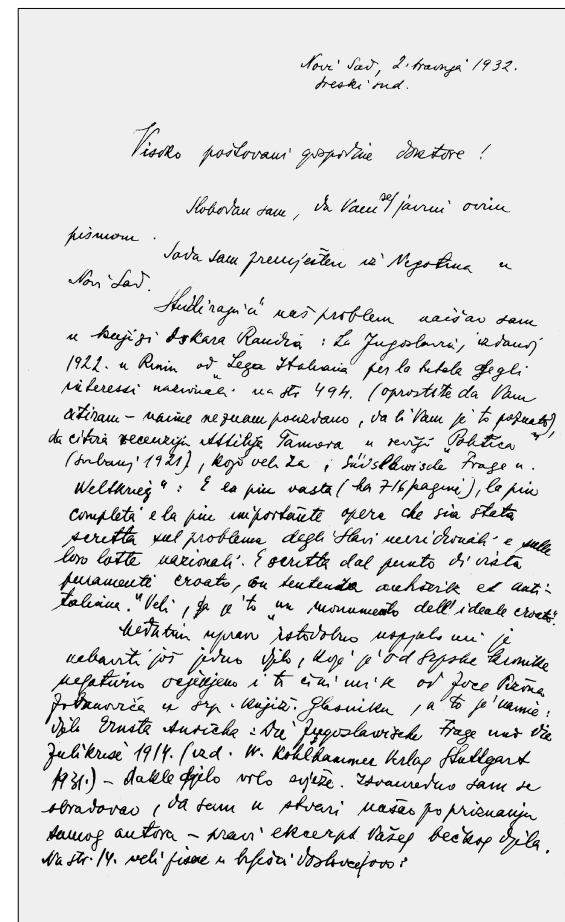
¹²⁰ Jovan Jovanović Pižon (1869.—1939.), srbijanski političar i publicist.

¹²¹ Ernst Anrich (1906.—2001.), njemački povjesničar koji je napisao više studija o izbijanju Prvoga svjetskog rata. Početkom 1930-ih pristupio je nacionalsocijalističkom pokretu, ali je zbog sukoba s Baldurom von Schirachom isključen iz pokreta. Sveučilišni profesor u Hamburgu i Strasbourgu.

¹²² »U uvodu ovoga poglavlja sasvim općenito se spominje Südlandova knjiga 'Južnoslavensko pitanje i svjetski rat'. Ta je knjiga premalo poznata. Jer, i bez obzira na značenje južnoslavenskog pitanja i za našu kako sadašnjost tako i budućnost, ona bi mogla biti uzorom u pogledu svestranosti i ozbiljnosti pristupa i drugim sličnim narodnosnim problemim. Südland je Pilarov pseudonim. Sam Pilar je Hrvat. Knjiga se pojavila još prije sloma i htjela je opomenuti Monarhiju na njezinu zadaću i pridonijeti njezinu rješenju. Temeljna misao ovog poglavlja izvodi se iz te knjige, što u vrlo velikoj mjeri vrijedi i za mnoge pojedinosti u oba prva odlomka.«

¹²³ Jovan Cvijić napisao je slijedom rješavanja statusa Bosne i Hercegovine, aneksijske krize i zagovaranja srpskih pretenzija na ta područja promidžbenu raspravu *Aneksija Bosne i Hercegovine i srpski problem* (Beograd, 1908.). U Parizu je knjiga objavljena pod naslovom *L'annexion de la Bosnie et la question serbe*. Pilar se na knjigu osvrće u *Južnoslavenskom pitanju* (Zagreb, 1943.), 357-359.

¹²⁴ »Dr. Ivo Pilar, bosanski Hrvat, začeo je ideju njegova osporavanja. Njegova knjiga tiskana je pod pseudonimom L. v. Südland.«

Mislím, da se ne čete srditi na mene, što sam dao oduška mojoj radosti i Vas o mom nalazu obavijestio, to više, ako Vam nisu ti izvori poznati.

Zahvaljujući Vašem djelu »Borba za vrijednosti svoga ja«¹²⁵ dao sam se — razvijajući ambiciju — i na studij irskog pitanja i sada pribirem literaturu te kad svršim jednu kraću studiju bit ću slobodan da Vas zamolim da je progurate primjericu u Obzoru ili Mjesečniku pravnčkog društva, dakako ako je pronađete valjanom.

Nadam se da ću ove godine o ferijama a možda i inače doći u Zagreb, pa ću biti slobodan da Vas posjetim.

Molim Vas gospodine doktore, da primite izraze mog dubokog poštovanja — Vaš prošlogodišnji posjetilac —

¹²⁵ O tome Pilarovu djelu vidi: Vlado ŠAKIĆ, »Uvid u djelo 'Borba za vrijednost svoga ja' ili uvod u Pilarovu psihologiju«, GP, 2/2002., sv. 2, 41-64.

Odani Vam

Franjo Dujmović¹²⁶
sudski pripravnik
Novi Sad
sreski sud.

N. Sad 5./4. 1932.

[NSK, R 7983, B-b 10, Pilar, dr. Ivo; (rukopisna ostavština), akvizicija 2010.]

Za tisak priredio i bilješkama popratio Stjepan Matković.

¹²⁶ Franjo Dujmović (1904.—2000.), pravnik. Službovao je kao sudac i odvjetnik u Novom Sadu, Negotinu, Pančevu i Vukovaru, a od 1938. i u Slavonskom Brodu, gdje je s Antom Oršanićem izdavao *Posavsku Hrvatsku* (1939.—1941.). Za rata je uređivao *Novu Hrvatsku* (do 1943.). U međuratnom razdoblju pripadao je Hrvatskom katoličkom pokretu, a za Drugoga svjetskog rata jedan je od vijećnika Sudbenog stola u Zagrebu i djelatnik u konzulatu NDH u Ljubljani. Umro je u emigraciji. Vidi: Milan BLAŽEKOVIĆ i Mladen ŠVAB, «Dujmović, Franjo», *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941.—1945.*, Zagreb, 1997., 104. Prema Odredbi komunističkih vlasti koja se čuva u Hrvatskom državnom arhivu (Fond SDS RSUP SRH, Spis 013,1/18 i spis 013/2/18, kut. 48.) Dujmovićevo ime nalazi se na «Spisku novinara kojima je zauvijek oduzeto pravo pisanja u štampi». Vidi: Deniver VUKELIĆ, *Censorship in Yugoslavia between 1945 and 1952.* (<http://www.pecob.eu/flex/cm/pages/ServeBLOB.php/L/EN/IDPagina/3420>; pristup: 9. V. 2012.).

matkovic

OBLJETNICE